

บทนำ

การดำเนินงานพัฒนาพื้นที่สูงของมูลนิธิโครงการหลวงประสบความสำเร็จเป็นอย่างสูง ทำให้เกิดการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เป็นต้นแบบของการพัฒนาพื้นที่สูงอย่างยั่งยืนที่รัฐบาลให้การยอมรับ คณะรัฐมนตรีจึงได้มีมติเมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๔๗ จัดตั้ง “สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)” ขึ้น เพื่อให้มีการกิจดำเนินการขยายผลความสำเร็จของโครงการหลวงไปสู่การพัฒนาพื้นที่สูงอื่นๆของประเทศไทย เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่มีความสำคัญมาก เพราะเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารของประเทศ และมีประชาชนอาศัยอยู่จำนวนมาก แต่สถานการณ์ในปัจจุบันพบว่าทรัพยากรธรรมชาติกำลังถูกทำลายไปอย่างมาก ในขณะที่ประชาชนบนพื้นที่สูงยังมีชีวิตและความเป็นอยู่ที่ยากลำบาก และมีปัญหาที่จำเป็นต้องได้รับการพัฒนาหรือแก้ไขทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูงจึงได้ดำเนิน “โครงการขยายผลโครงการหลวง” มาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๘ โดยจัดตั้งโครงการในพื้นที่สูงเป้าหมายต่างๆ และมีเจ้าหน้าที่ขยายผลโครงการหลวงทำหน้าที่ปฏิบัติงานพัฒนาในพื้นที่ร่วมกับชุมชน และมีมูลนิธิโครงการหลวงเป็นต้นแบบของการพัฒนา ทำหน้าที่ให้การปรึกษา และสนับสนุนเชื่อมโยงการดำเนินงานซึ่งกันและกัน

เจ้าหน้าที่ขยายผลโครงการหลวงจึงมีความสำคัญมาก เพราะเป็นกลไกที่ทำหน้าที่ในการบริหารจัดการเพื่อนำเอาผลสำเร็จหรือองค์ความรู้ของโครงการหลวงไปสู่ชุมชน ส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนนำความรู้ไปใช้ขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนของตนเอง โดยผสมผสานกับภูมิปัญญาของชุมชน และปรับใช้ให้เหมาะสมกับภูมิสังคม เพื่อให้ชุมชนเกิดการพัฒนาด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมตามแนวทางโครงการหลวง ดังนั้นเจ้าหน้าที่ขยายผลโครงการหลวงจึงจำเป็นที่จะต้องเป็นผู้มีความตั้งใจ และมุ่งมั่นที่จะปฏิบัติงาน เพื่อร่วมกันแก้ไขปัญหาสำคัญของประเทศตามภารกิจของโครงการหลวงและสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง เพราะพื้นที่สูงส่วนใหญ่ทุรกันดาร ห่างไกล และมีความยากลำบากทั้งในการปฏิบัติงานและการติดต่อสื่อสารเป็นอย่างมาก และที่สำคัญเจ้าหน้าที่ขยายผลโครงการหลวงยังต้องมีความรู้ความเข้าใจเรื่องต่างๆที่จำเป็นต่อการปฏิบัติงานพัฒนา คือ

๑. ความรู้และความเข้าใจในงานโครงการหลวง ซึ่งเป็นต้นแบบของการพัฒนาพื้นที่สูงที่โครงการขยายผลโครงการหลวงจะนำพัฒนาพื้นที่สูงอื่น โดยเรียนรู้ ความเป็นมา ปรัชญา หลักและวิธีการดำเนินงาน และองค์ความรู้

๒. ความรู้และความรู้และความเข้าใจในงานของสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง ซึ่งทำหน้าที่ดำเนินการขยายผลโครงการหลวง โดยเรียนรู้ ความเป็นมา วัตถุประสงค์ หลักการดำเนินงาน และบทบาทหน้าที่ รวมทั้งเรียนรู้เกี่ยวกับโครงการขยายผลโครงการหลวง

๓. ความรู้และความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ แนวทาง และวิธีการปฏิบัติงานต่างๆ ที่จะต้องใช้ในการปฏิบัติงาน การทำงานร่วมกับชุมชน และการพัฒนาเชิงบูรณาการกับหน่วยงานต่างๆ รวมถึงเครื่องมือที่จะช่วยสนับสนุนให้การปฏิบัติงานมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ได้แก่ ระบบฐานข้อมูลสารสนเทศ และระบบการรายงานผลการปฏิบัติงานและข้อมูลต่างๆ

คู่มือการปฏิบัติงาน
ในพื้นที่ขยายผลโครงการหลวง

สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)

คำนำ

คณะรัฐมนตรีได้มีมติเมื่อวันที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๔๗ ให้จัดตั้งสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน) ขึ้น เพื่อดำเนินงานขยายผลความสำเร็จของโครงการหลวงไปสู่การพัฒนาพื้นที่สูงอื่นๆ ของประเทศไทย โดยการนำวิธีการดำเนินงานและองค์ความรู้ของโครงการหลวงไปปรับใช้ให้เหมาะสมกับภูมิสังคมของชุมชน เป้าหมาย สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูงจึงได้ดำเนิน “โครงการขยายผลโครงการหลวง” มานับตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๔๘ โดยได้ตั้งศูนย์ขยายผลโครงการหลวง และให้มีเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานในพื้นที่ดำเนินงาน ทำหน้าที่ขับเคลื่อนการพัฒนาตามภารกิจของสถาบัน มาจนกระทั่งปัจจุบัน ดังนั้นเพื่อให้การปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง จึงได้จัดทำ “คู่มือการปฏิบัติงานในพื้นที่ขยายผลโครงการหลวง” เล่มนี้ขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อใช้เป็นคู่มือที่แสดงแนวทาง ขั้นตอน และวิธีการปฏิบัติงานที่สำคัญ สำหรับใช้ประกอบการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ขยายผลโครงการหลวง โดยสังเคราะห์ และถอดบทเรียนจากประสบการณ์ในการดำเนินงานวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูงของผู้ทรงคุณวุฒิ นักวิชาการ เจ้าหน้าที่ และผู้เกี่ยวข้องของโครงการหลวง และสถาบันและพัฒนาพื้นที่สูง นำมาจัดทำเป็นแนวทางและวิธีการปฏิบัติที่เหมาะสม พร้อมทั้งจัดทำเป็นคู่มือ เพื่อให้ง่ายต่อการเรียนรู้และนำไปใช้ประโยชน์ในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ขยายผล อย่างไรก็ตามแนวทางและวิธีการปฏิบัติงานในคู่มือนี้ ยังคงเป็นเฉพาะของกระบวนการหลักของการดำเนินงานพัฒนา เจ้าหน้าที่ขยายผลฯ จึงต้องศึกษาเรียนรู้เพิ่มเติม เกี่ยวกับขั้นตอน และวิธีการปฏิบัติที่ละเอียดของการดำเนินงานในแต่ละเรื่อง

สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง ขอขอบพระคุณผู้ที่มีส่วนในการจัดทำคู่มือการดำเนินงานขยายผลโครงการหลวงนี้ทุกท่าน และหวังว่าจะเป็นประโยชน์ทำให้การปฏิบัติงานพัฒนาพื้นที่สูงของเจ้าหน้าที่ขยายผลโครงการหลวงมีแนวทางและวิธีการปฏิบัติงานที่ชัดเจน และสามารถขับเคลื่อนให้การดำเนินงานของสถาบันบรรลุเป้าหมายในการขยายผลความสำเร็จของโครงการหลวงไปสู่การพัฒนาพื้นที่สูงของประเทศไทย

สารบัญ

หน้า

บทนำ

คำนำ

สารบัญ

บทที่ ๑ มุลนิธิโครงการหลวง

๑

๑. ปรัชญาของโครงการหลวง

๑

๒. ความเป็นมาของโครงการหลวง

๑

๓. วัตถุประสงค์ของโครงการหลวง

๒

๔. หลักการดำเนินงานของโครงการหลวง

๓

๕. การดำเนินงานของโครงการหลวง

๔

๖. องค์ความรู้ของโครงการหลวง

๖

๗. ความร่วมมือของรัฐบาลต่อโครงการหลวง

๗

บทที่ ๒ สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง(องค์การมหาชน)

๘

๑. ความเป็นมาของสถาบัน

๘

๒. วัตถุประสงค์ของสถาบัน

๘

๓. แนวทางการปฏิบัติงานของสถาบัน

๙

๔. บทบาทหน้าที่ของสถาบัน

๙

๕. โครงการขยายผลโครงการหลวง

๑๐

๕.๑ รูปแบบของโครงการขยายผลโครงการหลวง

๕.๒ การเชื่อมโยงระหว่างโครงการขยายผลต่างๆ

๕.๓ การรับและถ่ายทอดองค์ความรู้โครงการขยายผล

๕.๔ เป้าหมายการพัฒนาโดยรวมของโครงการขยายผลโครงการหลวง

๕.๕ กระบวนการพัฒนาของโครงการขยายผลโครงการหลวง

บทที่ ๓ การเชื่อมโยงการดำเนินงานระหว่างโครงการหลวงและสถาบัน

๑๕

๑. การเชื่อมโยงการดำเนินงานระหว่างโครงการหลวงและสถาบัน

๑๕

๑.๑ การเชื่อมโยงการดำเนินงานด้านการพัฒนา

๑.๒ การถ่ายทอดความรู้และการพัฒนาบุคลากร

๒. การเชื่อมโยงระบบการผลิต การจัดการหลังเก็บเกี่ยว และการตลาด

๑๘

๒.๑ ระบบการดำเนินงานด้านผลิตและการตลาด

ของโครงการขยายผลโครงการหลวง

๒.๒ กระบวนการผลิตและการตลาด

๓. การเชื่อมโยงการดำเนินงานภายในสถาบัน

๒๐

๓.๑ การเชื่อมโยงการดำเนินงานวิจัยและงานพัฒนา

๓.๒ การเชื่อมโยงงานพัฒนาและอุทยานหลวงราชพฤกษ์

สารบัญ(ต่อ)

	หน้า
บทที่ ๔ บทบาทหน้าที่ในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ขยายผลโครงการหลวง	๒๒
๑. แนวทางและวิธีการปฏิบัติงานตามกระบวนการพัฒนา	๒๒
๑.๑ การค้นหาผู้นำชุมชน	
๑.๒ การสร้างความศรัทธาและความพร้อมของผู้นำชุมชน	
๑.๓ การศึกษาสภาพเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของชุมชน	
๑.๔ การจัดทำแผนชุมชนเพื่อเป็นเป้าหมายของการพัฒนา	
๑.๕ การวิเคราะห์เป้าหมายการพัฒนา	
เพื่อกำหนดแนวทางการดำเนินงานพัฒนา	
๑.๖ การถ่ายทอดองค์ความรู้แก่ผู้นำชุมชนหรือเกษตรกร	
๑.๗ การพัฒนาและส่งเสริมอาชีพ	
๑.๘ การส่งเสริมการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม	
๑.๙ การพัฒนาสังคมและเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน	
๒. การบริหารจัดการภายในโครงการขยายผลโครงการหลวง	๒๘
๒.๑ การพัฒนาศูนย์เรียนรู้ของโครงการขยายผลโครงการหลวง	
๒.๒ จัดทำแผนปฏิบัติการแบบบูรณาการ	
ของโครงการขยายผลโครงการหลวง	
๒.๓ การจัดประชุมคณะกรรมการโครงการขยายผลโครงการหลวง	
๓. การรายงานผลการปฏิบัติงาน และจัดทำข้อมูล	๒๙
๓.๑ การรายงานผลการปฏิบัติงาน	
๓.๒ การจัดทำข้อมูลของโครงการขยายผลโครงการหลวง	
บทที่ ๕ การใช้ประโยชน์จากระบบสารสนเทศ	๓๒
๑. ระบบฐานข้อมูลสารสนเทศการพัฒนาพื้นที่สูง	๓๒
๒. การใช้ประโยชน์จากระบบสารสนเทศ	๓๓
๓. การจัดการองค์ความรู้จากงานพัฒนาเพื่อนำไปใช้ประโยชน์	๓๔
บทที่ ๖ การขับเคลื่อนการพัฒนาเชิงบูรณาการ	๓๕
๑. แผนแม่บทโครงการขยายผลโครงการหลวง	๓๕
๒. คณะทำงานโครงการขยายผลโครงการหลวง	๓๖
๓. การจัดประชุมคณะกรรมการโครงการขยายผลโครงการหลวง	๓๖
๔. การจัดทำแผนปฏิบัติการเชิงบูรณาการ	๓๗
๕. การรายงานผลการพัฒนาเชิงบูรณาการ	๓๗
ภาคผนวก	
๑. ปฏิทินการปฏิบัติงานและรายงานผลการปฏิบัติงาน	
๒. แบบรายงานผลการปฏิบัติงาน	
๓. แบบรายงานข้อมูลของโครงการขยายผลโครงการหลวง	

มูลนิธืโครงการหลวง

การขยายผลโครงการหลวง เป็นการนำผลงานและวิธีดำเนินงานของโครงการหลวงไปใช้เป็นต้นแบบในการพัฒนาในพื้นที่สูงเป้าหมาย ดังนั้นสิ่งแรกที่เจ้าหน้าที่ขยายผลโครงการหลวงจะต้องเรียนรู้คือ “โครงการหลวง” เพื่อให้เข้าใจหลักการ วิธีการดำเนินงาน และองค์ความรู้โครงการหลวง และสามารถนำไปใช้ได้ถูกต้อง

๑. ปรัชญาของโครงการหลวง

การดำเนินงานของโครงการหลวง ยึดพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่พระราชทาน ณ คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เมื่อวันที่ ๑๐ มกราคม ๒๕๑๗ ความว่า “เรื่องที่จะช่วยชาวเขาและโครงการชาวนั้น มีประโยชน์โดยตรงกับชาวเขาเพื่อส่งเสริม และสนับสนุนให้ชาวเขามีความเป็นอยู่ดีขึ้น สามารถเพาะปลูกสิ่งที่เป็นประโยชน์ และเป็นรายได้ให้กับเขาเอง จุดประสงค์อย่างหนึ่งคือมนุษยธรรม หมายถึงให้ผู้ที่อยู่ในถิ่นทุรกันดารสามารถมีความรู้และพุงตัว มีความเจริญได้ อีกอย่างหนึ่งเรื่องช่วยในทางที่ทุกคนเห็นว่า ควรจะช่วยเพราะเป็นปัญหาใหญ่คือ ปัญหาเรื่องยาเสพติดถ้าช่วยชาวเขาปลูกพืชที่เป็นประโยชน์บ้างเขาจะเลิกปลูกยาเสพติดคือ ฝิ่น ทำให้นโยบายการระงับการปราบปรามการปลูกฝิ่น และค้าฝิ่น ได้ผลดี อันนี้เป็นผลอย่างหนึ่ง อีกอย่างหนึ่งคือ ชาวเขาตามที่เราเป็นผู้ทำการเพาะปลูกโดยวิธีที่จะทำให้บ้านเมืองของเราสู่หายนะได้ทั้งทางป่า และปลูกโดยวิธีไม่ถูกต้อง ถ้าพวกเราทุกคนไปช่วยเขาก็เท่ากับช่วยบ้านเมืองให้มีความดี อยู่ดี กินดี และปลอดภัยได้อีกทั่วประเทศ ถ้าสามารถทำโครงการนี้สำเร็จให้ชาวเขาอยู่เป็นหลักแหล่ง และสนับสนุนนโยบายจะรักษาป่าไม้ รักษาดินให้เป็นประโยชน์ต่อไป และยั่งยืนมาก”

หม่อมเจ้าภีศเดช รัชนี ผู้อำนวยการโครงการหลวง ได้รับสนองพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยมุ่งให้ความช่วยเหลือแก่ชาวเขาโดยเร็ว โดยตรง ไม่มีขั้นตอน ไม่มีคณะกรรมการเป็นทางการ จึงไม่ต้องเสียเวลาประชุมอย่างยืดเยื้อ การปรึกษาหารืออะไรกันก็ทำในที่ซึ่ง ในระหว่างทานอาหาร หรือเยี่ยมหมู่บ้าน โยเข้าถึงและรับฟังจากชาวบ้านโดยตรง ได้ให้แนวคิดและเป้าหมายกว้างๆ ให้หาพืชที่มีประโยชน์และแตกต่างจากพื้นที่ราบมาให้ชาวเขาปลูกทดแทนฝิ่น เพื่อให้มีตลาดรองรับ จากนั้นหาผู้มีความรู้ในรายสาขามาวิจัยให้สำเร็จ โดยเน้นให้ทันเวลา ไม่วิจัยนานเกินไป หรือน้อยเกินไป ซึ่งพระบารมีของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทำให้มีผู้มาทำงานถวายจำนวนมาก และทุ่มเททำงาน จึงทำประสบความสำเร็จอย่างรวดเร็ว

๒. ความเป็นมาของมูลนิธืโครงการหลวง

ในปีพ.ศ. ๒๕๑๒ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมชาวเขาในพื้นที่ต่างๆ ของจังหวัดภาคเหนือ ได้ทอดพระเนตรเห็นชาวเขามีวิถีการดำรงชีพที่ยึดถือปฏิบัติสืบต่อกันมาอย่างไม่เปลี่ยนแปลง นับพันปี คือการเร่ร่อนไปอาศัยตามเทือกเขาสูง ห่างไกลจากสังคมเมือง แม้ว่าวิถีการดำรงชีพของเขาเหล่านั้นจะเป็นไปตามธรรมชาติก็ตาม แต่กลับไม่เป็นผลดีทั้งต่อตัวชาวเขาเองและภูมิภาคอันเป็นที่อยู่อาศัย คือชีวิตความเป็นอยู่ค่อนข้างยากจน ทำการเกษตรแบบยังชีพ สุขภาพอนามัยและการศึกษาถูกละเลย ขาดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการบำรุงรักษาความอุดมสมบูรณ์ของดิน น้ำ และป่าไม้ ทำให้ชาวเขาใช้วิธีถากถาง ตัดโค่นและเผา ทำลายป่าไม้ ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่สำคัญของแม่น้ำหลายสายในภาคเหนือที่หล่อเลี้ยงชีวิตและการเกษตรกรรมของผู้คนในพื้นที่ราบลุ่มภาคกลาง การเคลื่อนย้ายไปตามที่ต่างๆ เพื่อหาพื้นที่สำหรับปลูกพืชไร่

เป็นสาเหตุสำคัญที่จะนำความเสียหาย และความแห้งแล้งไปสู่ส่วนอื่นของประเทศ และที่สำคัญการปลูกฝิ่นที่เป็นรายได้หลัก ยังเป็นยาเสพติดที่มอมเมาและบ่อนทำลายเยาวชนของชาติอันเป็นปัญหาที่ร้ายแรงของประเทศและของโลก นอกจากนี้ชาวเขาทั้งหลายยังมิได้รับรู้ถึงความเป็นชาติไทย คนไทย และกฎหมายบ้านเมืองของประเทศที่ตนอาศัยอยู่ และจากการที่เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมชาวเขาบริเวณหมู่บ้านดอยปุย ได้ทรงทราบว่าฝิ่นและท้อพื้นเมืองทำเงินให้ชาวเขาเท่าๆกัน และทรงทราบว่าที่สถานีทดลองไม้ผลเมืองหนาวของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ใกล้พระตำหนักภูพิงค์ได้นำท้อฝรั่งผลใหญ่มาต่อกับพันธุ์พื้นเมืองได้ จึงโปรดเกล้าฯ ตั้ง “โครงการหลวง” ขึ้น โดยชื่อเดิมที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้ง คือ “โครงการพระบรมราชานุเคราะห์ชาวเขา” ต่อมาเปลี่ยนเป็น “โครงการหลวงพัฒนาชาวเขา” “โครงการหลวงภาคเหนือ” “โครงการหลวง” และสุดท้ายจดทะเบียนเปลี่ยนเป็น “มูลนิธิโครงการหลวง” ในปี พ.ศ.๒๕๓๕ ดังพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน เมื่อวันพฤหัสบดีที่ ๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๓๗ ในโอกาสที่ประธานมูลนิธิโครงการหลวงนำคณะบุคคลเข้าเฝ้าทูลเกล้าฯ ถวายเงินและน้อมเกล้าฯ ถวายสิ่งของสนับสนุนโครงการหลวง ตอนหนึ่งว่าว่า “โครงการหลวงได้เริ่มขึ้นเป็นกิจการที่เล็กๆ ซึ่งไม่เป็นโครงการ แต่เป็นการไปเที่ยวมากกว่า คือไปเที่ยวหมู่บ้านต่างๆ ก็ได้เห็นว่าควรที่จะช่วยประชาชนในด้านอาชีพ จึงได้นำสิ่งของไปให้เขาเพื่อที่จะพัฒนาการอาชีพของชาวบ้าน ต่อมาก็ได้เพิ่มขึ้น มีผู้เชี่ยวชาญและหน่วยงานราชการได้เข้ามาช่วยและมีคนส่วนหนึ่งช่วย เพื่อที่จะให้การส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนดีขึ้น ต่อมามีการร่วมมือจากทางองค์กรต่างประเทศ ตลอดจนรัฐบาลต่างประเทศด้วย จึงขึ้นมาเป็นโครงการเรียกว่า “โครงการหลวง” ก็เป็นโครงการที่ประกอบด้วยผู้ที่เป็นอาสาสมัคร และข้าราชการในกระทรวง ทบวง กรมต่างๆ ของไทย และเป็นผู้เชี่ยวชาญที่มาจากต่างประเทศ ในที่สุดเป็นโครงการที่มากมายใหญ่โต ขยายออกไปจากการช่วยเหลือประชาชนในหมู่บ้านในวงจำกัด จนกระทั่งเป็นการช่วยเหลือเท่ากับเป็นภาคทีเดียว จึงต้องมีการบริหารจัดการที่ดีขึ้น และก็มีคนได้ช่วยบริจาคเงินและสิ่งของ เพื่อที่จะให้โครงการนี้ดำเนินต่อไปตามจุดประสงค์ คือ ความอยู่ดีกินดีของประชาชน ต่อมาจึงได้เปลี่ยนแปลงเป็น “มูลนิธิโครงการหลวง” เพื่อที่จะให้กิจการนี้ดำเนินต่อไปได้อย่างสม่ำเสมอ ในการที่ได้รับความร่วมมือจากส่วนราชการต่างๆ อย่างดี โดยเอื้อเฟื้อบุคลากรและงบประมาณที่จะช่วยให้ทำได้ตามจุดประสงค์” มูลนิธิโครงการหลวงเป็นองค์กรสาธารณประโยชน์ โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงดำรงตำแหน่งนายกิตติมศักดิ์ และพระราชทานเงินจำนวน ๕๐๐,๐๐๐ บาท เพื่อเป็นทรัพย์สินเริ่มแรกของมูลนิธิฯ และหม่อมเจ้าภีศเดช รัชนี ทรงดำรงตำแหน่งประธานมูลนิธิโครงการหลวง

๓. วัตถุประสงค์ของโครงการหลวง

- ๑) ช่วยชาวเขาเพื่อมนุษยธรรม
- ๒) ช่วยชาวไทย โดยลดการทำลายทรัพยากรธรรมชาติ คือป่าไม้และต้นน้ำลำธาร
- ๓) กำจัดการปลูกฝิ่น
- ๔) รักษาดินและใช้พื้นที่ให้ถูกต้อง คือ ให้อ้อยอยู่ในส่วนที่เป็นป่า และทำไร่ ทำสวน ในส่วนที่ควรเพาะปลูก อย่าให้ส่วนทั้งสองนี้รุกรานซึ่งกันและกัน
- ๕) ผลิตพืชเพื่อเพิ่มประโยชน์ทางเศรษฐกิจแก่ประเทศ

๔. หลักการดำเนินงานของโครงการหลวง

๔.๑ วิธีการดำเนินงานพระราชทาน

ผู้ปฏิบัติงานในโครงการหลวง ยึดถือหลักการตามพระราชกระแสรับสั่ง ซึ่งง่าย สั้น และตรงจุด มาตั้งแต่เริ่มต้นจนมาถึงปัจจุบัน คือ

- ๑) ลดขั้นตอน
- ๒) เร็วๆ เข้า
- ๓) ช่วยเขาช่วยตัวเอง
- ๔) ปิดทองหลังพระ

๔.๒ หลักการดำเนินงานของโครงการหลวง

การดำเนินงานของโครงการหลวงมุ่งให้เกิดการพัฒนาอย่างสมดุลทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยมีการดำเนินงานแบบครบวงจร คือ

๑) การวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดิน เพื่อรักษาดินและใช้พื้นที่ให้ถูกต้อง คือ แบ่งพื้นที่ให้ป่าอยู่ในส่วนที่เป็นป่า และทำไร่ ทำสวน ในส่วนที่ควรเพาะปลูก ไม่ให้ส่วนทั้งสองนี้รุกร้าซึ่งกัน และปลูกป่าในที่ที่ควรเป็นป่า ส่วนที่เหมาะสมแก่การเกษตรจะต้องจัดทำระบบขั้นบันได ทำทางระบายน้ำ ปลูกหญ้าแฝก สร้างระบบชลประทาน และปรับปรุงการคมนาคม

๒) การวิจัยหาองค์ความรู้ที่เหมาะสมกับสภาพพื้นที่สูง โดยวิจัยหาพันธุ์พืชเมืองหนาวชนิดใหม่ๆ พัฒนาพันธุ์ และคิดค้นเทคโนโลยีใหม่ๆ ต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง เพราะพืชและวิธีการปลูกใหม่เกิดขึ้นในโลกอยู่เสมอ

๓) การพัฒนาอาชีพบนฐานความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยนำผลการวิจัยที่สำเร็จแล้วส่งเสริมสู่เกษตรกรชาวเขา ควบคู่กับการอารักขาพืช การพัฒนาสังคมและสาธารณสุข เพื่อให้ชาวเขาใช้ความรู้ไปช่วยตนเอง ในการพัฒนาชีวิตและความเป็นอยู่

๔) การจัดการหลังการเก็บเกี่ยวและการตลาด โดยสนับสนุนและส่งเสริมด้านการขนส่ง การคัดบรรจุ การเก็บรักษา และจำหน่าย เพื่อให้เกษตรกรสามารถจำหน่ายผลผลิตที่ได้รับการส่งเสริมได้

๕) ชุมชนดำรงชีวิตภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง โดยส่งเสริมชุมชนให้มีความเข้มแข็ง พึ่งพาตนเองได้ และสามารถดำรงชีพอยู่บนพื้นที่สูงได้อย่างยั่งยืน

๖) กระบวนการมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยส่งเสริมให้ชุมชนร่วมกันในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของชุมชน เช่น ป่าไม้ และแหล่งน้ำลำธาร

๗) ความร่วมมือกับภาครัฐ องค์กรท้องถิ่นและประชาชนในพื้นที่ โดยสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาที่สอดคล้องเป็นกันเองของภาครัฐ องค์กรท้องถิ่นและประชาชน ให้ทุกฝ่ายร่วมมือกันได้ดี และไม่ซ้ำซ้อนกัน

๕. การดำเนินงานของโครงการหลวง

โครงการหลวงดำเนินงานสนองพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ทรงมีพระราชประสงค์ที่จะ “ช่วยชาวเขาให้ช่วยตนเองในการปลูกพืชที่มีประโยชน์และมีชีวิตเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยได้แบ่งงานเป็น ๓ ลักษณะ คือ

๕.๑ งานวิจัย

พื้นที่โครงการหลวงส่วนใหญ่อยู่ในระดับความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลางเกินกว่า ๗๐๐ เมตร มีสภาพเป็นพื้นที่สูงตามหุบเขาหรือเชิงเขาที่มีความลาดชัน สภาพแวดล้อม ภูมิอากาศ และพืชที่เหมาะสมจึงต่างจากพื้นที่ราบ งานวิจัยจึงเป็นเรื่องสำคัญเป็นอันดับแรกของโครงการหลวง โดยระยะเริ่มต้นเป็นงานวิจัยหาพืชหรือสัตว์ที่เหมาะสมสำหรับส่งเสริมให้เกษตรกรทดแทนการปลูกฝิ่น คือปลูกได้ดีในพื้นที่มีอากาศหนาวเย็น และเหมาะสมกับวัฒนธรรมท้องถิ่น พื้นที่สูงมีข้อดีคือสามารถปลูกพืชเขตหนาวได้ แต่ในระยะแรกความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพืชเมืองหนาวในประเทศไทยยังมีน้อยมากจึงต้องวิจัย ประกอบกับพื้นที่สูงมีสิ่งที่จะต้องคำนึงถึงหลายประการ เช่น ความยากลำบากในการขนส่ง ความแตกต่างระหว่างพื้นที่ และผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นต่อสิ่งแวดล้อม ทำให้งานวิจัยของโครงการหลวงมีความหลากหลาย ครอบคลุม และมุ่งตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของประชาชน งานวิจัยของโครงการหลวงประสบผลสำเร็จเป็นอย่างสูง ทำให้ปัจจุบันพื้นที่สูงของประเทศไทยสามารถปลูกพืชเลี้ยงสัตว์ได้หลากหลายชนิด และได้สร้างองค์ความรู้ต่างๆจำนวนมาก โดยได้ถูกนำไปใช้ประโยชน์และสร้างความเปลี่ยนแปลงให้กับเกษตรกรชาวเขาอย่างมากมาย จากการปลูกฝิ่นและทำไร่เลื่อนลอยเปลี่ยนมาเป็นการปลูกพืชเพื่อบริโภคและนำไปจำหน่ายเพื่อสร้างรายได้ให้กับครอบครัว ก่อให้เกิดประโยชน์ทั้งต่อเกษตรกรในโครงการหลวง เกษตรกรบนที่สูง และเศรษฐกิจของประเทศโดยรวม ทั้งนี้โครงการหลวงมีสถานีวิจัย ๔ แห่ง คือสถานีเกษตรหลวงอ่างขาง สถานีเกษตรหลวงปางดะ สถานีเกษตรหลวงอินทนนท์ และสถานีวิจัยและส่งเสริมกาแฟอาราบิก้าแม่หลอด

๕.๒ งานพัฒนา

โครงการหลวงได้ดำเนินการค้นคว้าวิจัยหาชนิดและพันธุ์พืชที่เหมาะสมต่อการเพาะปลูกบนพื้นที่สูง รวมถึงถ่ายทอดไปยังเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมาย ควบคู่กันไปตั้งแต่เริ่มโครงการ โดยเริ่มจากมีหมู่บ้านเยี่ยมเยียนในพื้นที่ต่างๆ พ.ศ. ๒๕๒๑ จึงตั้งเป็นโครงการหลวงพัฒนาชุมชนต่างๆ ต่อมาเปลี่ยนเป็นศูนย์พัฒนาโครงการหลวง ปัจจุบันโครงการหลวงเป็นต้นแบบของการพัฒนาบนพื้นที่สูงอย่างยั่งยืน คือมุ่งให้เกิดความยั่งยืนของชุมชนและสิ่งแวดล้อม โดยสนับสนุนให้ประชาชนในพื้นที่เป้าหมายสามารถพึ่งตนเองได้ ปัจจุบันโครงการหลวงมีพื้นที่ดำเนินงานพัฒนา คือ ศูนย์พัฒนาโครงการหลวง ๓๘ แห่ง ครอบคลุม ๕๐๐ กลุ่มบ้าน หรือประมาณร้อยละ ๑๐ ของกลุ่มบ้านบนพื้นที่สูงของประเทศไทย โดยอยู่ในเขต ๕ จังหวัดของภาคเหนือ คือจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน ลำพูน และพะเยา ประชากร ๓๗,๕๖๑ครัวเรือน จำนวน ๑๗๒,๓๐๙ คน ผลการดำเนินงานทำให้ประชาชนมีชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยมีอาชีพและมีรายได้ที่มั่นคง ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ประเทศชาติเป็นอย่างมาก และเป็นที่ยอมรับอย่างกว้างขวางทั้งในประเทศและระดับนานาชาติ ทั้งนี้การดำเนินงานพัฒนาของโครงการหลวงมีส่วนงานที่ปฏิบัติงานคือ

๑) ศูนย์พัฒนาโครงการหลวง

(๑) เป้าหมาย

มูลนิธิโครงการหลวงมีเป้าหมายพัฒนาให้ศูนย์พัฒนาโครงการหลวง เป็นศูนย์เรียนรู้การพัฒนาพื้นที่สูงอย่างยั่งยืน

(๒) ภารกิจที่สำคัญ

(ก) ยกระดับชีวิตความเป็นอยู่ของเกษตรกรให้ดีขึ้น โดยการนำผลงานวิจัยสาขาต่างๆ ถ่ายทอดสู่เกษตรกร เพื่อให้ประกอบอาชีพที่เหมาะสมต่อสภาพสังคมและสิ่งแวดล้อมของแต่ละพื้นที่ รวมทั้งสนับสนุนให้ประชาชนประกอบอาชีพนอกการเกษตร เพื่อเป็นการรายได้แก่ครอบครัวอีกทางหนึ่ง

(ข) ประสานการดำเนินงานและสนับสนุนเกษตรกรในการกำหนดแผนการผลิตให้สอดคล้องกับการตลาดสำหรับผลิตผลและผลิตภัณฑ์ที่มีศักยภาพด้านการตลาด สนับสนุนและให้คำปรึกษาแนะนำการจัดการด้านการตลาด โดยให้เกษตรกรรวมกลุ่มในรูปแบบต่างๆ เพื่อให้มีความสามารถดำเนินกิจกรรมด้านการตลาด

(ค) การสนับสนุนให้เกษตรกรสามารถพึ่งตนเองและการพัฒนาคุณภาพชีวิตของเกษตรกร โดยสนับสนุนให้เกษตรกรรวมตัวเพื่อช่วยเหลือกันโดยการก่อตั้งกลุ่มชุมชนต่างๆ

(ง) การฟื้นฟูและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยสนับสนุนให้มีการวางแผนการใช้ที่ดินอย่างถูกต้อง คือ ให้ป่าอยู่ในส่วนป่าและทำไร่ทำสวนในส่วนที่เพาะปลูก และสนับสนุนให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูและอนุรักษ์ป่าและสิ่งแวดล้อม

๒) งานพัฒนาและส่งเสริม

โครงการหลวงมีกลุ่มนักวิชาการและผู้เชี่ยวชาญในการพัฒนาและส่งเสริมการผลิตสาขาต่างๆ โดยเป็นกลไกสำคัญในการนำผลงานวิจัยไปถ่ายทอดแก่เจ้าหน้าที่ศูนย์พัฒนาโครงการหลวงและเกษตรกร และนำเสนอปัญหาที่พบในพื้นที่ไปสู่นักวิจัย รวมทั้งทำหน้าที่ในการประสานงานกับศูนย์พัฒนาโครงการหลวงต่างๆ ในการจัดทำแผนการผลิตให้สอดคล้องกับความต้องการของตลาด

๓) งานอารักขาพืช

โครงการหลวงมีนโยบายส่งเสริมทำการเกษตรที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม จึงได้จัดตั้งศูนย์อารักขาพืชขึ้นเพื่อทำหน้าที่ให้ความรู้แก่เกษตรกรในการป้องกันและการควบคุมศัตรูพืชโดยวิธีการที่ปลอดภัย เช่น วิธีการกำจัดแมลงโดยวิธีธรรมชาติ หรือการใช้สารเคมีอย่างถูกต้องและปลอดภัย และมีห้องปฏิบัติการสำหรับตรวจสอบวินิจฉัยโรคพืช เพื่อตรวจสอบปัญหาและให้คำแนะนำในการควบคุมอย่างถูกต้อง นอกจากนี้ยังตรวจวิเคราะห์สารพิษตกค้างในผลผลิตแต่ละชนิด เพื่อสนับสนุนงานด้านการพัฒนาระบบมาตรฐานอาหารปลอดภัย

๔) งานพัฒนาสังคมและชุมชน

ทำหน้าที่ปฏิบัติงานพัฒนาความเป็นอยู่ของเกษตรกรในพื้นที่เป้าหมายด้านสังคมและชุมชนเพื่อให้มีการดำรงชีพที่ดีขึ้น โดยยังคงไว้ซึ่งวิถีชีวิตและเอกลักษณ์ของเผ่าพันธุ์ เช่น การพัฒนาการศึกษาและสังคม การส่งเสริมสุขภาพ การป้องกันและแก้ไขปัญหาเสพติด และการเสริมสร้างจิตสำนึกเพื่อการพึ่งพาตนเอง

๕) งานอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

ทำหน้าที่ปฏิบัติงานส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการฟื้นฟูและอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม โดยการร่วมมือกับส่วนราชการที่เกี่ยวข้องในการวางแผนการใช้ที่ดิน และสนับสนุนให้ใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างถูกต้อง มีการนำวิธีการอนุรักษ์น้ำไปใช้ประโยชน์ และการสนับสนุนให้ประชาชนในพื้นที่มีส่วนร่วมในการฟื้นฟูและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ดิน น้ำ และป่า

๔.๓ การจัดการหลังการเก็บเกี่ยวและการตลาด

โครงการหลวงได้จัดตั้งฝ่ายตลาดขึ้นเพื่อช่วยจัดจำหน่ายผลผลิตของเกษตรกรชาวเขา และเผยแพร่ผลผลิตชนิดใหม่ ๆ ของมูลนิธิโครงการหลวง ให้เป็นที่รู้จักแพร่หลาย โดยใช้ชื่อจดทะเบียนการค้าว่า “โครงการหลวง” โดยมีการวางแผนการผลิตและการตลาดร่วมกับเกษตรกร มีระบบตลาดและกระบวนการจัดการหลังเก็บเกี่ยวที่มาตรฐาน ตั้งแต่การเก็บเกี่ยว การคัดคุณภาพ การบรรจุ การขนส่ง และการเก็บรักษา ทำให้ผลผลิตมีคุณภาพดีและจำหน่ายผลผลิตได้ในราคาที่เหมาะสม

๖. องค์ความรู้ของมูลนิธิโครงการหลวง

องค์ความรู้เป็นปัจจัยแห่งความสำเร็จที่สำคัญในการดำเนินงานพัฒนาของโครงการหลวง โดยได้ศึกษาวิจัยเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่ๆ ที่เหมาะสมสำหรับการพัฒนาพื้นที่สูง เนื่องจากสภาพทางเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของพื้นที่มีความแตกต่างกับพื้นที่ราบ ทั้งด้านสภาพพื้นที่ สภาพภูมิอากาศ ประชากร และสภาพทางสังคมของกลุ่มชุมชนที่อาศัยอยู่บนพื้นที่สูง ซึ่งจากการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องและยาวนานทั้งการวิจัยและพัฒนา ปัจจุบันโครงการหลวงจึงเป็นแหล่งองค์ความรู้ด้านการพัฒนาพื้นที่สูงที่สำคัญ โดยเป็นองค์ความรู้ที่สังเคราะห์และรวบรวมอยู่จากผลงานวิจัย ระยะ ๔๓ ปี ที่ผ่านมา และองค์ความรู้ที่อยู่ในบุคลากรที่เป็นผู้เชี่ยวชาญสาขาต่างๆ ซึ่งองค์ความรู้ที่สำคัญ คือ

๖.๑ องค์ความรู้ด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ ได้แก่ องค์ความรู้ในการเพาะปลูกพืชที่เหมาะสมกับพื้นที่สูงมากกว่า ๓๗๑ ชนิด ทั้งไม้ผล พืชผัก ไม้ดอก พืชไร่ กาแฟ ชา และพืชอื่นๆ องค์ความรู้ด้านการเลี้ยงสัตว์ การอารักขาพืช การจัดการหลังการเก็บเกี่ยว การตลาด และระบบมาตรฐานอาหารปลอดภัยปลอดภัย เป็นต้น

๖.๒ องค์ความรู้ด้านการพัฒนาสังคม ได้แก่ การเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน การส่งเสริมการรวมกลุ่ม การจัดทำแผนชุมชน และการอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมและประเพณีของชนเผ่า เป็นต้น

๖.๓ องค์ความรู้ด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม ได้แก่ พันธุ์ไม้โตเร็วชนิดต่างๆ การปลูกป่าชาวบ้าน การปลูกป่า ๓ อย่าง ประโยชน์ ๔ อย่าง ตามแนวพระราชดำริ การปลูกพืชในระบบอนุรักษ์ดินและน้ำ

การใช้ที่ดินตามแผนการใช้ประโยชน์ที่ดิน การจัดการสารพิษและวัสดุเหลือใช้ในการเกษตร การผลิตและใช้ปัจจัยการผลิตจากวัสดุในท้องถิ่น การอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า และการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

๖.๔ องค์ความรู้ในการบริหารจัดการงานวิจัยและพัฒนาบนพื้นที่สูง เช่น การวิจัยและการนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ การถ่ายทอดเทคโนโลยี การส่งเสริมและการพัฒนาอาชีพ การบริหารจัดการด้านการตลาด การประสานงานและสร้างความร่วมมือของหน่วยงานภาครัฐและชุมชน การค้นหาผู้นำชุมชน การศึกษาภูมิสังคม และศักยภาพของชุมชน และการทำงานร่วมกับประชาชนอย่างมีประสิทธิภาพ เป็นต้น นอกจากนี้แล้วมูลนิธิโครงการหลวงยังเป็นแหล่งที่สำคัญของพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์บนพื้นที่สูง

๗. ความร่วมมือของรัฐบาลต่อโครงการหลวง

รัฐบาลได้ให้ความร่วมมือต่อโครงการหลวง ดังคำรัสของ หม่อมเจ้าภิศเดช รัชนี ในการประชุมคณะกรรมการอำนวยการและประสานงานมูลนิธิโครงการหลวง เมื่อวันที่ ๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๙ ว่า “ในเมื่อโครงการหลวงได้เป็นโครงการนำร่องในการพัฒนาพื้นที่สูงจนมีผลแน่นอนแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงมีรับสั่งกับนายกรัฐมนตรี (นายอานันท์ ปันยารชุน) เมื่อต้นปี พ.ศ. ๒๕๓๕ ว่ารัฐบาลน่าจะตั้งองค์กรเพื่อรับงานบางส่วนไปทำ ทั้งนี้โดยวิธีของโครงการหลวง โดยลดขั้นตอนการบังคับบัญชา และจัดหางบประมาณให้โครงการหลวง” โดยเมื่อวันที่ ๑๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๕ ซึ่งคณะรัฐมนตรีได้มีมติอนุมัติในหลักการ รวม ๓ เรื่อง คือ

- ๑) ให้จัดตั้งคณะกรรมการคณะหนึ่งเรียกว่า คณะกรรมการอำนวยการและประสานงานมูลนิธิโครงการหลวง ประกอบด้วยนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน และปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เป็นกรรมการและเลขานุการ ส่วนองค์ประกอบอื่นๆ และอำนาจหน้าที่ของคณะกรรมการฯ ให้นายกรัฐมนตรีเป็นผู้พิจารณา
- ๒) ให้สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ ทำหน้าที่เป็นฝ่ายเลขานุการ และให้จัดตั้งหน่วยงานระดับกองขึ้น เพื่อทำหน้าที่ประสานงานกับมูลนิธิโครงการหลวง รวมทั้งโอนงานบางส่วนจากมูลนิธิฯ มายังรัฐบาลเพื่อดำเนินการต่อไป
- ๓) ให้สำนักงบประมาณตั้งงบประมาณประเภทเงินอุดหนุนให้แก่มูลนิธิฯ เป็นรายปี โดยตั้งไว้ที่สำนักพระราชเลขาธิการ เพื่อใช้ในการดำเนินงานของมูลนิธิ

บทที่ ๒

สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน)

เจ้าหน้าที่ขยายผลโครงการหลวงเป็นบุคลากรของสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง ที่ทำหน้าที่ปฏิบัติงานพัฒนาพื้นที่สูงในโครงการขยายผลโครงการหลวง ให้บรรลุตามภารกิจของสถาบัน ดังนั้นจึงต้องเรียนรู้และเข้าใจถึง ความเป็นมา วัตถุประสงค์ หลักการดำเนินงาน และบทบาทหน้าที่ของสถาบัน รวมถึงโครงการขยายผลโครงการหลวง อย่างลึกซึ้ง เพื่อให้สามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๑. ความเป็นมาของสถาบัน

สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ได้จัดตั้ง “กองพัฒนาเกษตรที่สูง” ขึ้น เพื่อดำเนินการตามที่คณะรัฐมนตรีได้มีมติอนุมัติในหลักการ เมื่อวันที่ ๑๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๕ ให้มีหน่วยงานที่ทำหน้าที่ประสานงานกับมูลนิธิโครงการหลวง รวมทั้งโอนงานบางส่วนจากมูลนิธิฯ มายังรัฐบาล โดยกองพัฒนาเกษตรที่สูง ได้ดำเนินงานคล้ายกับกองเลขาธิการโครงการหลวง และประสานกับหน่วยงานของกระทรวงเกษตรและสหกรณ์และกระทรวงอื่นๆ ในการนำเอาขีดความสามารถของหน่วยงานต่างๆ มาสนับสนุนโครงการหลวง ต่อมาเปลี่ยนเป็น “สำนักพัฒนาเกษตรที่สูง” จนกระทั่งคณะรัฐมนตรีมีพระราชกฤษฎีกาจัดตั้ง “สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน) หรือ “สวพส.” ขึ้น และมีผลบังคับใช้ตั้งแต่วันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๔๘ โดยมีเหตุผลที่สำคัญ คือ เป็นการสมควรส่งเสริมและสนับสนุนการวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง การพัฒนาและเสริมสร้างนักวิจัย การให้บริการด้านการให้คำปรึกษา การถ่ายทอดเทคโนโลยีและการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน การแลกเปลี่ยนผลงานวิชาการในระดับนานาชาติ และการสนับสนุนโครงการหลวง เพื่อเป็นการขยายผลงานโครงการหลวงให้เกิดประโยชน์อย่างกว้างขวางในการปฏิบัติงานบนพื้นที่สูงที่อยู่ห่างไกลและทุรกันดาร โดยการจัดตั้งองค์กรในรูปแบบองค์การมหาชนเพื่อทำหน้าที่ดังกล่าว ซึ่งจะทำให้การบริหารจัดการที่กว้างขวาง มีความคล่องตัวในการดำเนินงานและมีการประสานความร่วมมือของภาคส่วนต่างๆ ที่เกี่ยวข้องเข้าด้วยกันได้ดียิ่งขึ้น

๒. วัตถุประสงค์ของสถาบัน

๒.๑ ส่งเสริม สนับสนุน การวิจัยและพัฒนางานโครงการหลวง

๒.๒ สนับสนุนการวิจัย รวบรวม รักษาและพัฒนาต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่น รวมทั้งรักษาคุณค่าและสร้างประโยชน์จากความหลากหลายทางชีวภาพบนพื้นที่สูง

๒.๓ ส่งเสริมและประสานความร่วมมือกับมูลนิธิโครงการหลวง ส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ หน่วยงานของรัฐและสถาบันการศึกษาที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชนทั้งในประเทศและต่างประเทศในการศึกษา ค้นคว้า วิจัย พัฒนาและถ่ายทอดข้อมูลและเทคโนโลยีบนพื้นที่สูงที่เหมาะสมสู่ชุมชน

๒.๔ จัดให้มีการศึกษา ค้นคว้า วิจัย พัฒนาและเผยแพร่ข้อมูลและสารสนเทศเกี่ยวกับการพัฒนาพื้นที่สูงอย่างครบวงจร เช่น ด้านการผลิต การตลาด มาตรฐานผลิตภัณฑ์การขนส่งสินค้า ตลอดจนเป็นศูนย์ประสานงานและส่งเสริมการดำเนินการดังกล่าว

๒.๕ ร่วมมือและแลกเปลี่ยนการพัฒนาทางวิชาการด้านการวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูงในระดับนานาชาติ

๒.๖ ให้บริการด้านการให้คำปรึกษาและการให้บริการในด้านต่างๆ ที่เกี่ยวกับการพัฒนาพื้นที่สูงที่ได้จากการศึกษา ค้นคว้า วิจัย และพัฒนา

๒.๗ สนับสนุนและดำเนินการให้มีการให้มีการมีการรับรองมาตรฐานผลิตภัณฑ์ของสินค้าโครงการหลวง และสินค้าในโครงการของสถาบันจากหน่วยงานในประเทศและต่างประเทศ รวมทั้งดำเนินการให้มีการจดทะเบียนสิทธิบัตร เครื่องหมายการค้าและทรัพย์สินทางปัญญาอื่นๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ

๒.๘ พัฒนาอุทยานหลวงราชพฤกษ์ ให้เป็นแหล่งเรียนรู้พืชสวน ความหลากหลายทางชีวภาพ และแหล่งท่องเที่ยวทางการเกษตรและวัฒนธรรม

๓. แนวทางการปฏิบัติงานของสถาบัน

แนวทางการปฏิบัติงานของสถาบัน มีหลักการดำเนินงานที่สำคัญ ๒ ประการ คือ

๓.๑ หลักการทำงานของโครงการหลวง ที่สำคัญ คือ การวิจัยเพื่อเอาผลไปให้ชาวเขาได้ใช้ประโยชน์ และเป็นไปตามความต้องการของตลาด การส่งเสริมให้เกษตรกรปลูกพืชหลายๆชนิด และการสำรวจและวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดิน

๓.๒ หลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง คือ ภูมิคุ้มกันต่อความเสี่ยง สถาบันต้องมียุทธศาสตร์ที่ไม่เล็งผลเลิศจนเกินไป ต้องรอบคอบระมัดระวัง การวิจัยแล้วต้องทดลองปฏิบัติให้ได้ผลจริงๆ รวมทั้งการส่งเสริมรายได้จากการขายสินค้าสู่ตลาด ให้เกิดความถาวรยั่งยืน เพื่อให้มีรายได้ที่จะอยู่ได้อย่างดี แต่ไม่เลิศเลอจนเกินไป ต้องส่งเสริมให้เกิดการพึ่งพาตนเอง รวมถึงการส่งเสริมคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต ความอดทน ความเพียร ความไม่โลภ และการเอื้ออาทรช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

๔. บทบาทหน้าที่ของสถาบัน

สถาบันมีบทบาทหน้าที่ที่สำคัญ ๒ ประการ คือการวิจัยและการพัฒนาเพื่อสนับสนุนงานโครงการหลวง และขยายผลโครงการหลวง ดังนี้

๔.๑ การวิจัยเพื่อสนับสนุนและขยายผลโครงการหลวง

สถาบันฯมีหน้าที่ในการศึกษาวิจัยเพื่อสร้างองค์ความรู้ใหม่สำหรับการพัฒนาพื้นที่สูง โดยมุ่งงานวิจัยที่จะเกิดประโยชน์แก่ประชาชนเป้าหมายโดยตรง โดยการดำเนินงานวิจัย ๒ ลักษณะ คือ

๑) งานวิจัยสนับสนุนโครงการหลวง เป็นงานวิจัยที่ตอบสนองต่อความต้องการของโครงการหลวง เพื่อหาองค์ความรู้ใหม่ที่ต่อยอดผลงานวิจัยให้ก้าวหน้าและเกิดประโยชน์แก่ประชาชนยิ่งขึ้น และการสร้างองค์ความรู้ใหม่ที่ทำให้เกษตรกรสามารถปรับตัว และดำรงชีวิตอยู่ในสถานการณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลงจากปัจจัยต่างๆได้ เช่น การแข่งขันทางการค้า การเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคม และการเปลี่ยนแปลงของสภาพแวดล้อม ทั้งนี้ผลงานวิจัยที่ได้จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาทั้งในพื้นที่โครงการหลวงและพื้นที่ขยายผลโครงการหลวง

๒) งานวิจัยในพื้นที่ขยายผลโครงการหลวง เป็นงานวิจัยที่มุ่งเน้นการนำองค์ความรู้โครงการหลวงไปศึกษาและทดสอบร่วมกับชุมชนเป้าหมาย เพื่อปรับใช้ให้เหมาะสมกับภูมิสังคมของชุมชน และผสมผสานองค์ความรู้โครงการหลวงกับภูมิปัญญาของชุมชน โดยมุ่งตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนในการแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาด้านต่างๆ และส่งเสริมให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการวิจัยตั้งแต่การกำหนดปัญหา ดำเนินงาน และการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

๔.๒ การพัฒนาเพื่อสนับสนุนและขยายผลโครงการหลวง

การดำเนินงานพัฒนาของสถาบันแบ่งออกตามพื้นที่ดำเนินงานของสถาบัน เป็น ๒ ลักษณะ คือ

๑) งานพัฒนาสนับสนุนโครงการหลวง เป็นการปฏิบัติงานเพื่อสนับสนุนการดำเนินงานด้านการพัฒนาของโครงการหลวง ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ตามความต้องการของโครงการหลวง ซึ่งมีเป้าหมายที่สำคัญคือ การถ่ายทอดเทคโนโลยีแก่เกษตรกรเพื่อแก้ไขปัญหาหรือพัฒนาการผลิต การพัฒนาศูนย์พัฒนาโครงการหลวง ๓๘ แห่ง ให้เป็นศูนย์เรียนรู้การพัฒนาพื้นที่สูงอย่างยั่งยืน โดยการพัฒนาแปลงเรียนรู้ การพัฒนาวิทยากร การสังเคราะห์องค์ความรู้ จัดทำฐานข้อมูล และผลิตสื่อ และการพัฒนาระบบมาตรฐานคุณภาพผลิตภัณฑ์สินค้าโครงการหลวง ควบคู่ไปกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าและสิ่งแวดล้อม และสนับสนุนพัฒนาแบบบูรณาการของหน่วยงานต่างๆ ในคณะทำงานศูนย์พัฒนาโครงการหลวง ซึ่งสถาบันทำหน้าที่เป็นคณะทำงานและเลขานุการ

๒) งานพัฒนาขยายผลโครงการหลวง เป็นการปฏิบัติงานพัฒนาในพื้นที่สูงอื่นๆ ภายใต้อำนาจโครงการขยายผลโครงการหลวง โดยนำองค์ความรู้และหลักการทำงานของโครงการหลวงเป็นต้นแบบในการดำเนินงาน คือ การพัฒนาอย่างสมดุลทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม บนฐานขององค์ความรู้ มุ่งทำให้ประชาชนมีอาชีพและรายได้ที่มั่นคงภายใต้ระบบการเพาะปลูกที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม ควบคู่ไปกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน และการนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงมาส่งเสริมให้ประชาชนใช้เป็นหลักในการดำรงชีพ ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และสนับสนุนการพัฒนาแบบบูรณาการของหน่วยงานต่างๆ ในคณะทำงานโครงการขยายผลโครงการหลวง ซึ่งสถาบันทำหน้าที่เป็นคณะทำงานและเลขานุการ

๔.๓ อุทยานหลวงราชพฤกษ์

พัฒนาอุทยานหลวงราชพฤกษ์ ให้เป็นแหล่งเรียนรู้พืชสวน ความหลากหลายทางชีวภาพ และแหล่งท่องเที่ยวทางการเกษตรและวัฒนธรรม ตลอดจนสนับสนุนและเชื่อมโยงการดำเนินงานกับโครงการหลวงและโครงการขยายผลโครงการหลวงในด้านต่างๆ เช่น ด้านวิชาการและการเรียนรู้ ด้านการตลาดของสินค้าและผลิตภัณฑ์ของโครงการขยายผลโครงการหลวง และด้านอื่นๆ เช่น การส่งเสริมการท่องเที่ยว การแสดงผลการดำเนินงานของโครงการขยายผลโครงการหลวง และวัฒนธรรมประเพณีของชนเผ่า เป็นต้น

๕. โครงการขยายผลโครงการหลวง

สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน) ดำเนิน “โครงการขยายผลโครงการหลวง” เพื่อทำหน้าที่ดำเนินงานขยายผลสำเร็จของโครงการหลวงไปสู่การพัฒนาพื้นที่สูงอื่นๆ ตามภารกิจของสถาบัน โดยเป็นงานที่สำคัญมากเพราะพื้นที่สูงที่เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารของประเทศประสบปัญหาหลายประการ คือ สิ่งแวดล้อมถูกบุกรุกและทำลายอย่างรุนแรง ก่อให้เกิดผลกระทบต่างๆ เช่น ผลกระทบสารเคมีทางการเกษตร มลภาวะจากน้ำเสีย ขยะ และหมอกควัน ในขณะที่ประชาชนที่อาศัยอยู่บนพื้นที่สูงกลับยังมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ยากลำบาก นอกจากนี้ยังมีปัญหาด้านสังคมและความมั่นคง เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ห่างไกล ทุรกันดาร หรืออยู่ติดชายแดน จึงจำเป็นอย่างมากที่พื้นที่สูงจะต้องได้รับการพัฒนาอย่างถูกต้อง เพื่อให้ประชาชนสามารถดำรงชีวิตอยู่ได้อย่างมั่นคง ควบคู่ไปกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม

พื้นที่สูงของประเทศไทยตามพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน) คือ พื้นที่สูงจากระดับน้ำทะเลตั้งแต่ ๕๐๐ เมตร ขึ้นไป ซึ่งมีประมาณ ๖๒.๒๒ ล้านไร่ คิดเป็นร้อยละ ๕๓ ของพื้นที่ ๒๐ จังหวัด คือ เชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน พะเยา ลำพูน แพร่ น่าน ลำปาง ตาก เพชรบูรณ์ พิษณุโลก เลย สุโขทัย กำแพงเพชร กาญจนบุรี อุทัยธานี สุพรรณบุรี ราชบุรี ประจวบคีรีขันธ์ และเพชรบุรี ครอบคลุมพื้นที่ ๓,๘๒๙ กลุ่มบ้าน ซึ่งร้อยละ ๖๕.๕๐ อยู่ในจังหวัดภาคเหนือ โดยจังหวัดเชียงใหม่มีจำนวนกลุ่มบ้านบนพื้นที่สูงมากที่สุด รองลงมาคือจังหวัดแม่ฮ่องสอนและเชียงราย ตามลำดับ พื้นที่สูงเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารที่สำคัญ อยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำหลักของประเทศไทย ๑๔ ลุ่มน้ำ ๑๒๘ ลุ่มน้ำสาขา โดยลุ่มน้ำปิงมีจำนวนชุมชนบนพื้นที่สูงมากที่สุด คือร้อยละ ๓๒.๕๙ รองลงมาคือลุ่มน้ำสาละวิน ร้อยละ ๒๖.๕๐ และลุ่มน้ำกก ร้อยละ ๑๐.๐๐ บนพื้นที่สูงมีประชากรมากกว่า ๑๐ คนเผ่า จำนวน ๒๑๓,๗๖๖ ครัวเรือน ประชากร ๙๖๔,๙๑๖ คน โดยพื้นที่สูงในจังหวัดเชียงใหม่ มีประชากรมากที่สุด คือ ๒๖๐,๐๔๔ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๖.๙๕ รองลงมา คือจังหวัดเชียงราย จำนวน ๑๓๘,๓๖๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๔.๓๔ และจังหวัดตาก จำนวน ๙๙,๙๖๕ คน คิดเป็นร้อยละ ๑๐.๓๖

๕.๑ รูปแบบของโครงการขยายผลโครงการหลวง

การดำเนินงานขยายผลโครงการหลวงใช้ลุ่มน้ำเป็นขอบเขตการพัฒนาเชิงพื้นที่ (Area Approach) ซึ่งโครงการขยายผลโครงการหลวงแต่ละแห่งในพื้นที่ลุ่มน้ำเดียวกันจะเชื่อมโยงการดำเนินงานพัฒนากัน แต่อาจจะมีรูปแบบการดำเนินงานที่ต่างกันตามเป้าหมายของการปฏิบัติงานพัฒนาที่มี ๒ รูปแบบ คือ

๑) โครงการขยายผลโครงการหลวงเพื่อการพัฒนาพื้นที่สูงอย่างยั่งยืน

เป็นโครงการขยายผลโครงการหลวงที่ดำเนินงานพัฒนารูปแบบปกติ คือ ดำเนินงานพัฒนาอย่างสมดุลทั้งด้านการเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยมีเจ้าหน้าที่ขยายผลโครงการหลวงปฏิบัติหน้าที่ร่วมกับชุมชนต่างๆในขอบเขตพื้นที่ดำเนินงานและหน่วยงานในคณะทำงานโครงการหลวง ในการนำองค์ความรู้จากโครงการหลวงไปใช้พัฒนา ผสมผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่น เป้าหมายพัฒนาชุมชนให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ โดยแบ่งพื้นที่ดำเนินงาน ๓ ลักษณะ คือ

(๑) พื้นที่โครงการขยายผลโครงการหลวงที่เป็นศูนย์กลางการพัฒนา (Growth Pole) เป็นพื้นที่ดำเนินงานระยะยาว ศูนย์กลางพื้นที่ต้องการการแก้ไขปัญหามา เพื่อเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้และการพัฒนาของโครงการขยายผลอื่นๆที่อยู่ในเขตพื้นที่เดียวกัน โดยมีนักวิชาการและเจ้าหน้าที่ขยายผลโครงการหลวงปฏิบัติงานประจำ

(๒) พื้นที่โครงการขยายผลโครงการหลวงที่เป็นเครือข่ายการพัฒนา (Satellite Village) เป็นพื้นที่ดำเนินงานที่เป็นเครือข่ายของโครงการขยายผลโครงการหลวงที่เป็นศูนย์กลางการพัฒนา มีเจ้าหน้าที่ขยายผลโครงการหลวงปฏิบัติงานประจำ และระยะเวลาดำเนินพัฒนาช่วงระยะเวลาหนึ่ง และถ่ายโอนภารกิจให้แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหรือชุมชนเมื่อการดำเนินงานบรรลุเป้าหมายที่กำหนดร่วมกับชุมชนแล้ว

(๓) พื้นที่โครงการขยายผลโครงการหลวงที่เข้าปฏิบัติงานเป็นครั้งคราว เป็นพื้นที่ขยายผลโครงการหลวงขั้นต้นที่ชุมชนเสนอขอหรือสถาบันมีเป้าหมายเข้าดำเนินงานพัฒนา หรือพื้นที่ซึ่งมีการถ่ายโอนภารกิจแล้ว โดยมีเจ้าหน้าที่เข้าปฏิบัติงานร่วมกับชุมชน ในบางกิจกรรมที่ชุมชนต้องการ

๒) โครงการขยายผลโครงการหลวงที่ดำเนินงานพัฒนาโดยมีวัตถุประสงค์เฉพาะ

(๑) โครงการขยายผลโครงการหลวงเพื่อแก้ปัญหาการปลูกฝิ่นอย่างยั่งยืน

เป็นโครงการขยายผลโครงการหลวงในพื้นที่ห่างไกลที่ยังมีปัญหการปลูกฝิ่นซ้ำซาก โดยร่วมกับสำนักงานคณะกรรมการป้องกันและปราบปรามยาเสพติด (ป.ป.ส.) มีวัตถุประสงค์การดำเนินงานเฉพาะ คือการพัฒนาชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชนตามแนวทางของโครงการหลวง มุ่งสร้างความมั่นคงทางอาหารและสร้างรายได้แก่ประชาชน ควบคู่ไปกับการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน และการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

(๒) โครงการถ่ายทอดองค์ความรู้โครงการหลวงและพัฒนาศักยภาพชุมชนบนพื้นที่สูง

เป็นโครงการขยายผลโครงการหลวงที่ดำเนินการในพื้นที่มีศูนย์การเรียนรู้ชุมชนชาวไทยภูเขา “แม่ฟ้าหลวง” (ศคช.) มีวัตถุประสงค์เฉพาะ คือการถ่ายทอดองค์ความรู้โครงการหลวงไปสู่ชุมชนบนพื้นที่สูง โดยจัดการเรียนรู้ของครู ศคช. เป็นกลไกในการดำเนินงาน เพื่อให้องค์ความรู้โครงการหลวงขยายไปสู่ชุมชนบนพื้นที่สูงได้กว้างขวางและรวดเร็วยิ่งขึ้น ซึ่งจะทำให้เกิดการพัฒนาบนฐานความรู้ที่เหมาะสมต่อไป โดยดำเนินงาน ๒ ลักษณะตามพื้นที่ คือ

(๒.๑) พื้นที่ถ่ายทอดองค์ความรู้โครงการหลวง เป็นพื้นที่ขยายผลโครงการหลวงที่เน้นเฉพาะการถ่ายทอดองค์ความรู้โครงการหลวงให้กับชุมชนบนพื้นที่สูง โดยผ่านกระบวนการจัดการเรียนรู้ของครู ศคช. และสื่อองค์ความรู้โครงการหลวงรูปแบบต่างๆ

(๒.๒) พื้นที่พัฒนาศักยภาพชุมชนบนพื้นที่สูง เป็นพื้นที่ถ่ายทอดองค์ความรู้ที่ดำเนินการพัฒนาศักยภาพให้เป็นศูนย์การเรียนรู้ภายในชุมชน โดยมีเจ้าหน้าที่ขยายผลโครงการหลวงปฏิบัติงานร่วมกับครู ศคช. และชุมชนทำการค้นหาความต้องการด้านใดด้านหนึ่งของชุมชน และดำเนินการพัฒนาให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ภายในระยะเวลา ๓ ปี

๕.๒ การเชื่อมโยงระหว่างโครงการขยายผลต่างๆ

โครงการขยายผลโครงการหลวงที่อยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำเดียวกันมีการบริหารจัดการในเชิงพื้นที่ลุ่มน้ำ โดยประกอบด้วย โครงการขยายผลโครงการหลวงที่เป็นศูนย์กลางการพัฒนาอยู่ในพื้นที่สำคัญของลุ่มน้ำ ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของโครงการขยายผลโครงการหลวงอื่นๆในพื้นที่โดยรอบ เช่น โครงการขยายผลโครงการหลวงที่เป็นเครือข่ายการพัฒนา โครงการขยายผลโครงการหลวงที่เข้าปฏิบัติงานเป็นครั้งคราว โครงการขยายผลโครงการหลวงเพื่อแก้ปัญหาการปลูกฝิ่นอย่างยั่งยืน หรือโครงการถ่ายทอดองค์ความรู้โครงการหลวงและพัฒนาศักยภาพชุมชนบนพื้นที่สูง และเชื่อมโยงการบริหารจัดการ และการดำเนินงานพัฒนาทั้ง เช่น การผลิตการตลาด และระบบโลจิสติกส์

๕.๓ การรับและถ่ายโอนภารกิจโครงการขยายผล

๑) การรับพื้นที่โครงการขยายผลโครงการหลวง

สถาบันจะรับพื้นที่ขยายผลโครงการหลวงจากพื้นที่สูงที่มีคุณสมบัติตามพระราชกฤษฎีกา จัดตั้งสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน) คือ พื้นที่ภูเขาหรือพื้นที่ที่มีความสูงกว่าระดับน้ำทะเลปานกลาง ๕๐๐ เมตรขึ้นไป หรือเป็นพื้นที่ที่อยู่ระหว่างพื้นที่สูงตามที่คณะกรรมการสถาบันกำหนด โดยเป็นชุมชนบนพื้นที่สูงที่มีชาวไทยภูเขาหรือชาวไทยพื้นเมืองอาศัยอยู่ โดยได้รับความเห็นชอบของคณะกรรมการสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง จากชุมชนที่เสนอผ่านโครงการหลวง หรือพื้นที่ซึ่งสถาบันมีแผนเข้าดำเนินการพัฒนา ซึ่งผ่านการเห็นชอบของประธานมูลนิธิโครงการหลวงแล้ว ทั้งนี้จะเน้นชุมชนที่มีปัญหาสำคัญ เช่น ความยากจน การขาดแคลนอาหาร การบุกรุกทำลายป่า การใช้สารเคมีทางการเกษตร และมลภาวะต่างๆ และเป็นชุมชนที่มีศักยภาพในการพัฒนาให้เป็นศูนย์กลางการพัฒนาสำหรับการขยายผลไปสู่ชุมชนอื่นๆ โดยรอบต่อไป

๒) การถ่ายโอนภารกิจพื้นที่โครงการขยายผลโครงการหลวง

สถาบันจะถ่ายโอนภารกิจโครงการขยายผลโครงการหลวงที่ดำเนินการพัฒนาบรรลุเป้าหมายแล้ว แก่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และชุมชน โดยปรับปรุงแบบเป็นโครงการขยายผลที่เข้าปฏิบัติงาน เป็นครั้งคราว เพื่อตรวจเยี่ยม โดยมีเกณฑ์ในการถ่ายโอน ดังนี้

(๑) ผลการดำเนินงานบรรลุเป้าหมายของการพัฒนาที่ตั้งไว้เมื่อเข้าดำเนินการ โดยผ่านเกณฑ์มาตรฐานที่กำหนดในเรื่องนั้นๆ หรือปัญหาสำคัญได้รับการแก้ไขให้อยู่ในระดับที่ชุมชนสามารถจะแก้ไขได้ด้วยตนเองแล้ว

(๒) ชุมชนมีกระบวนการพัฒนาที่เข้มแข็งและพึ่งพาตนเองได้ เช่น มีแกนนำรุ่นใหม่เข้ามาสืบทอดดำเนินการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ชุมชนจัดทำแผนชุมชนและได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือหน่วยงานต่างๆ และมีการรวมกลุ่มในด้านต่างๆ ที่เข้มแข็งและสามารถดำเนินกิจกรรมได้อย่างต่อเนื่อง

(๓) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและชุมชนมีความพร้อมในการรับถ่ายโอน

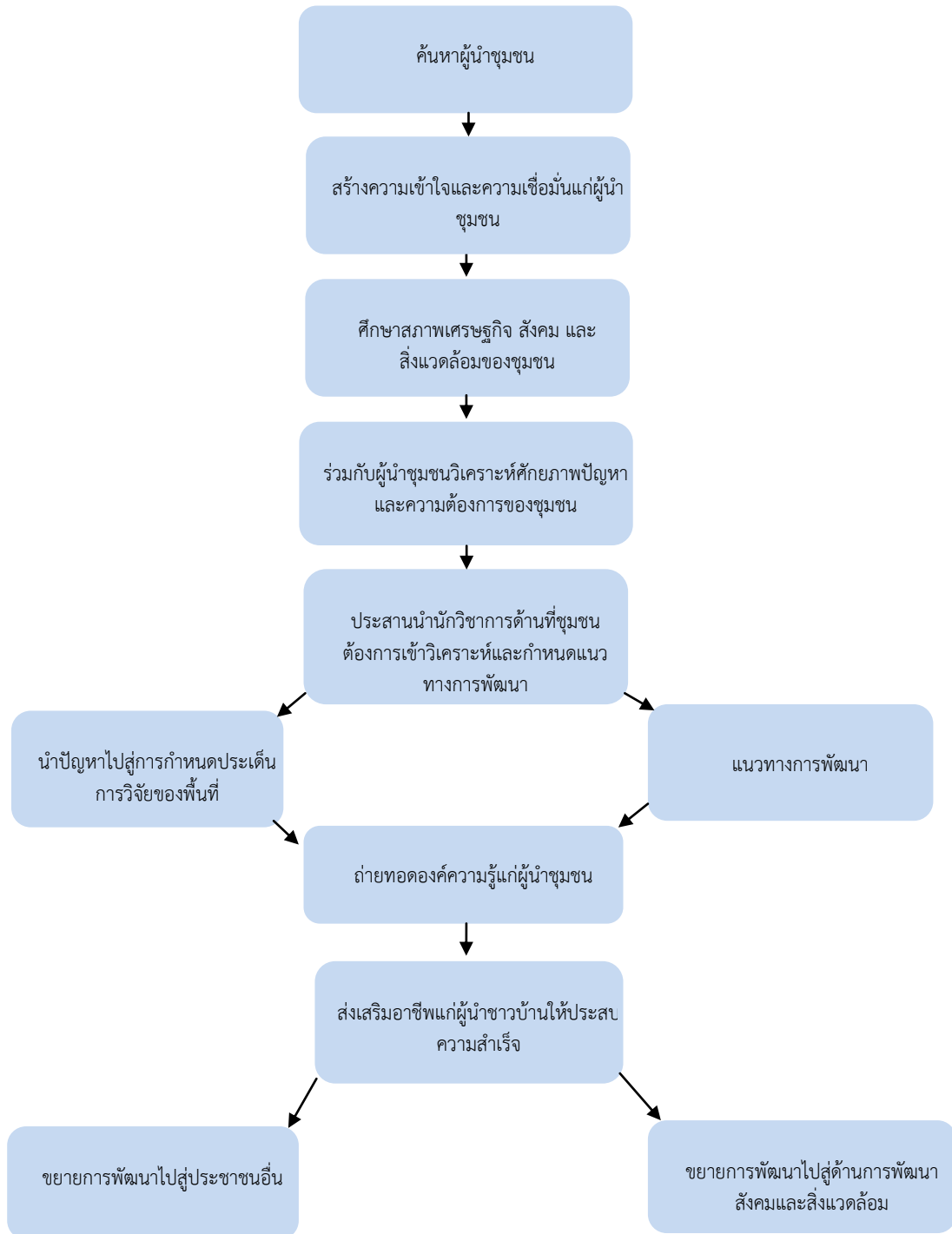
๕.๔ เป้าหมายการพัฒนาโดยรวมของโครงการขยายผลโครงการ

การดำเนินงานพัฒนาของโครงการขยายผลโครงการหลวง มีเป้าหมายพัฒนาคนและชุมชนให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ คือ

- ๑) ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองในการประกอบอาชีพ สร้างรายได้ และดำรงชีพ
- ๒) ชุมชนสามารถอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ด้วยชุมชนเอง
- ๓) ชุมชนมีกระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืน คือมีการสร้างผู้นำการเปลี่ยนแปลงรุ่นใหม่เพื่อขับเคลื่อนการพัฒนาต่อไปอยู่เสมอ

๕.๕ กระบวนการพัฒนาของโครงการขยายผลโครงการหลวง

การดำเนินงานพัฒนาของการขยายผลโครงการหลวง เน้นการพัฒนาคน และการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ให้ทำหน้าที่ขับเคลื่อนกระบวนการพัฒนา ดังนี้

บทที่ ๓

การเชื่อมโยงการดำเนินงานระหว่างโครงการหลวงและสถาบัน

การดำเนินงานพัฒนาพื้นที่สูงของโครงการหลวงและสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง มีการเชื่อมโยงการดำเนินงานที่เจ้าหน้าที่โครงการขยายผลโครงการหลวง ต้องศึกษาและเรียนรู้ เพื่อให้สามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๑. การเชื่อมโยงการดำเนินงานระหว่างโครงการหลวงและสถาบัน

สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูงได้ร่วมดำเนินงานพัฒนาพื้นที่สูงกับโครงการหลวงมานับแต่เป็น “กองพัฒนาเกษตรที่สูง” ซึ่งตั้งตามมติคณะรัฐมนตรี เมื่อวันที่ ๑๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๓๕อนุมัติในหลักการ ให้จัดตั้งคณะกรรมการอำนวยการและประสานงานมูลนิธิโครงการหลวง มีนายกรัฐมนตรีเป็นประธาน และปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ เป็นกรรมการและเลขานุการ และให้สำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ จัดตั้งหน่วยงานระดับกองขึ้น เพื่อทำหน้าที่ประสานงานกับมูลนิธิโครงการหลวง รวมทั้งโอนงานบางส่วนจากมูลนิธิมายังรัฐบาลเพื่อดำเนินการต่อไป จนกระทั่งเปลี่ยนเป็น “สำนักพัฒนาเกษตรที่สูง” และต่อมาปี พ.ศ. ๒๕๔๘ คณะรัฐมนตรีมีมติตั้งสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูงขึ้น การดำเนินงานของโครงการหลวงและสถาบันจึงเชื่อมโยงและสนับสนุนซึ่งกันและกัน ดังเหตุผลตามพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งสถาบัน โดยที่คณะกรรมการอำนวยการและประสานงานมูลนิธิโครงการหลวง มีผู้อำนวยการสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง ผู้แทนสำนักงานปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ และผู้แทนมูลนิธิโครงการหลวง เป็นกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ และโครงสร้างของคณะกรรมการสถาบัน มีประธานมูลนิธิโครงการหลวงเป็นประธานคณะที่ปรึกษาพิเศษ เลขานุการมูลนิธิโครงการหลวงเป็นกรรมการ และหัวหน้าฝ่ายพัฒนา มูลนิธิโครงการหลวง เป็นที่ปรึกษาคณะกรรมการ ดังคำรัสของหม่อมเจ้าภีศเดช รัชนี ในการสัมมนาระดมความคิด เรื่องทิศทางและการปฏิบัติงานวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง เมื่อวันที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๙ ว่า “โครงการหลวงกับสถาบันจูงมือกันเดินมานานแล้ว และจะจูงมือกันเดินต่อไปเรื่อยๆ”

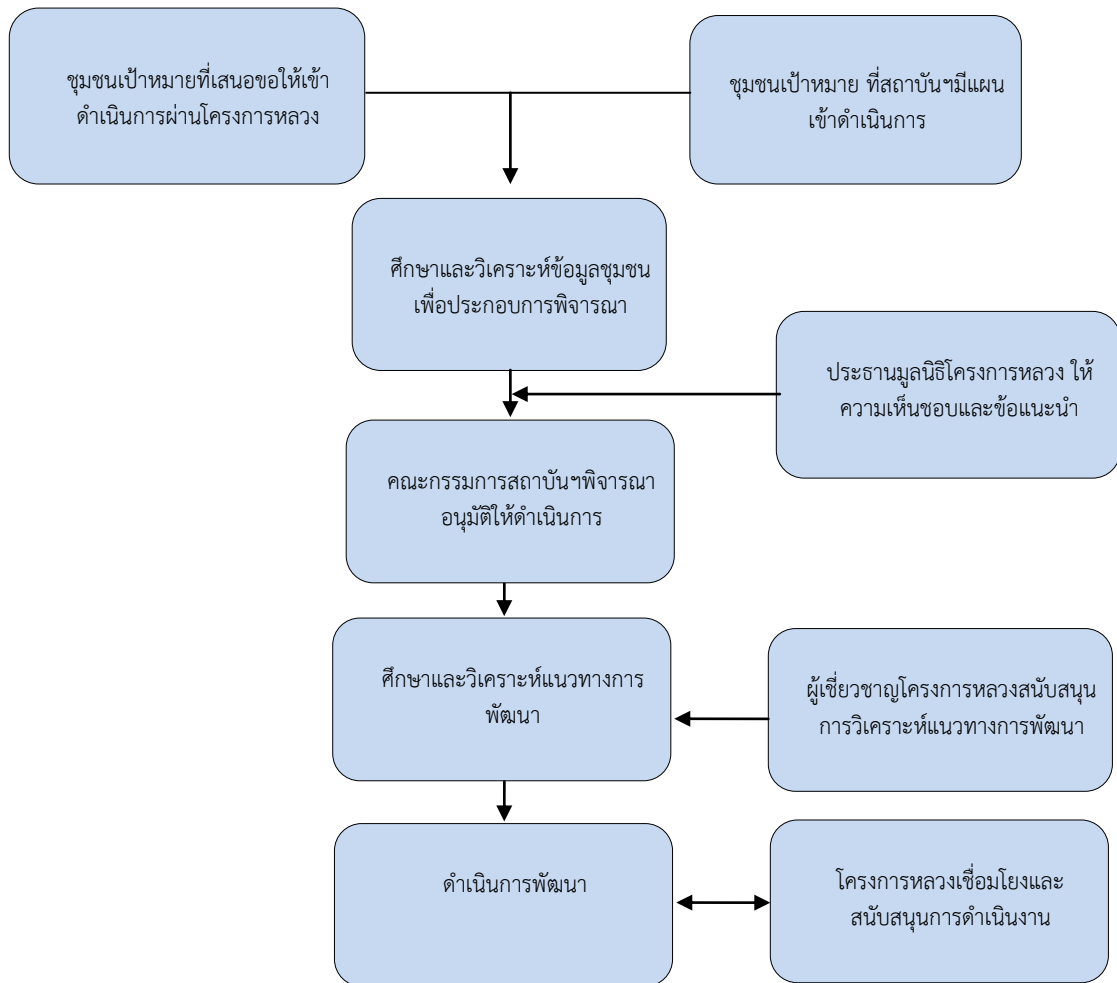
๑.๑ การเชื่อมโยงการดำเนินงานด้านการพัฒนา

การขยายผลโครงการหลวงเป็นการนำผลงานที่เป็นผลสำเร็จของโครงการหลวงไปใช้พัฒนาพื้นที่สูงอื่นๆ ดังนั้นเพื่อให้การดำเนินงานประสบผลสำเร็จดังเช่นโครงการหลวง จึงต้องมีการเชื่อมโยงการดำเนินงานของโครงการขยายผลโครงการหลวงกับโครงการหลวงอย่างเป็นระบบตั้งแต่เริ่มรับพื้นที่จนถึงดำเนินการพัฒนา

๑) การรับพื้นที่โครงการขยายผลโครงการหลวง

สถาบันจะรับพื้นที่โครงการขยายผลโครงการหลวง จากพื้นที่สูงตามพระราชกฤษฎีกา จัดตั้งสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง (องค์การมหาชน) คือ พื้นที่ภูเขาหรือพื้นที่ที่มีความสูงกว่าระดับน้ำทะเลปานกลาง ๕๐๐ เมตรขึ้นไป หรือเป็นพื้นที่ที่อยู่สูงตามที่คณะกรรมการสถาบันกำหนด โดยเป็นชุมชนบนพื้นที่สูงที่มีชาวไทยภูเขาหรือชาวไทยพื้นเมืองอาศัยอยู่ โดยได้รับความเห็นชอบของคณะกรรมการสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง จากชุมชนที่เสนอผ่านโครงการหลวง หรือพื้นที่ซึ่งสถาบันมีแผนเข้าดำเนินการพัฒนา ซึ่งผ่านการเห็นชอบของประธานมูลนิธิโครงการหลวงแล้ว โดยเน้นชุมชนที่มีปัญหาสำคัญ เช่น ความยากจน การขาดแคลน

อาหาร การบุกรุกทำลายป่า การใช้สารเคมีทางการเกษตร และมลภาวะต่างๆ และมีศักยภาพในการพัฒนาให้เป็นศูนย์กลางการเรียนรู้สำหรับชุมชนโดยรอบ

๒) การดำเนินการพัฒนา

พื้นที่เป้าหมายที่โครงการหลวงและสถาบันเห็นชอบให้เข้าดำเนินโครงการขยายผลโครงการหลวงแล้ว สถาบันทำหน้าที่เป็นหน่วยงานหลักในการดำเนินงานพัฒนา และเชื่อมโยงกับโครงการหลวง คือ งานพัฒนาและส่งเสริม และศูนย์พัฒนาโครงการหลวง เพื่อให้คำปรึกษา สนับสนุน และส่งเสริมการดำเนินงานในด้านต่างๆซึ่งกันและกัน ได้แก่

- (๑) การถ่ายทอดความรู้และประสบการณ์จากโครงการหลวง
- (๒) การเยี่ยมเยียนและให้คำปรึกษา
- (๓) การจัดทำแผนการผลิตและการตลาด
- (๔) การจัดทำระบบการรับรองมาตรฐานคุณภาพผลผลิต
- (๕) การสนับสนุนพันธุ์พืชและพันธุ์สัตว์โครงการหลวง

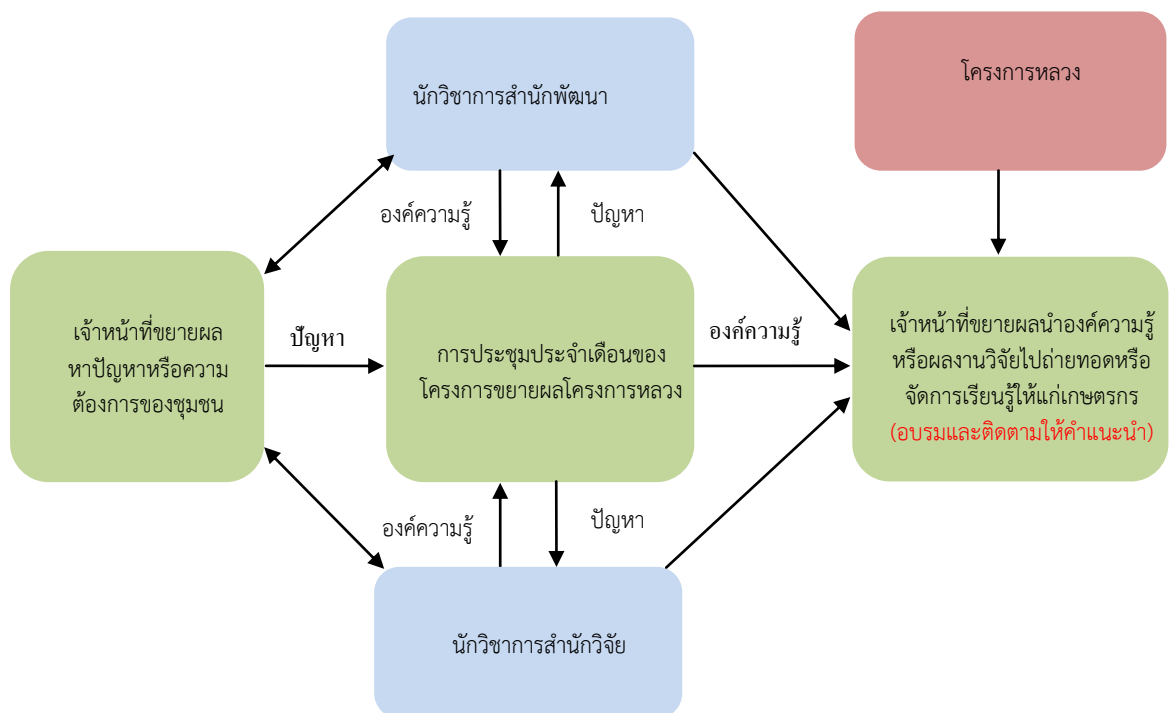
๑.๒ การถ่ายทอดความรู้และการพัฒนาบุคลากร

เจ้าหน้าที่ขยายผลโครงการหลวงมีหน้าที่ทำให้เกิดการขับเคลื่อนการพัฒนาให้เป็นไปตามเป้าหมายที่เกษตรกรหรือชุมชนต้องการ โดยบริหารจัดการให้เกษตรกรหรือชุมชนเข้าถึงองค์ความรู้ที่ต้องใช้ในการพัฒนา ซึ่งอยู่ในแหล่งต่างๆ เช่น นักวิชาการของโครงการหลวงและสถาบัน และฐานข้อมูลต่างๆ รวมทั้งองค์ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชนเอง ในการปฏิบัติงานจะต้องวิเคราะห์หาปัญหาหรือความต้องการของชุมชน และนำเสนอให้นักวิชาการผู้เชี่ยวชาญในด้านนั้นของสถาบันฯ ที่อยู่ทั้งในสำนักวิจัยและสำนักพัฒนา หรือเสนอปัญหาเข้าสู่การประชุมประจำเดือนของโครงการขยายผลโครงการหลวง เพื่อร่วมวิเคราะห์กับนักวิชาการในการนำองค์ความรู้ที่เหมาะสมไปจัดการเรียนรู้ให้กับเกษตรกรและชุมชน โดย

๑) เจ้าหน้าที่ขยายผลโครงการหลวงเรียนรู้องค์ความรู้จากนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญและนำไปถ่ายทอดแก่เกษตรกรหรือชุมชน สำหรับองค์ความรู้ที่ไม่ยุ่งยาก

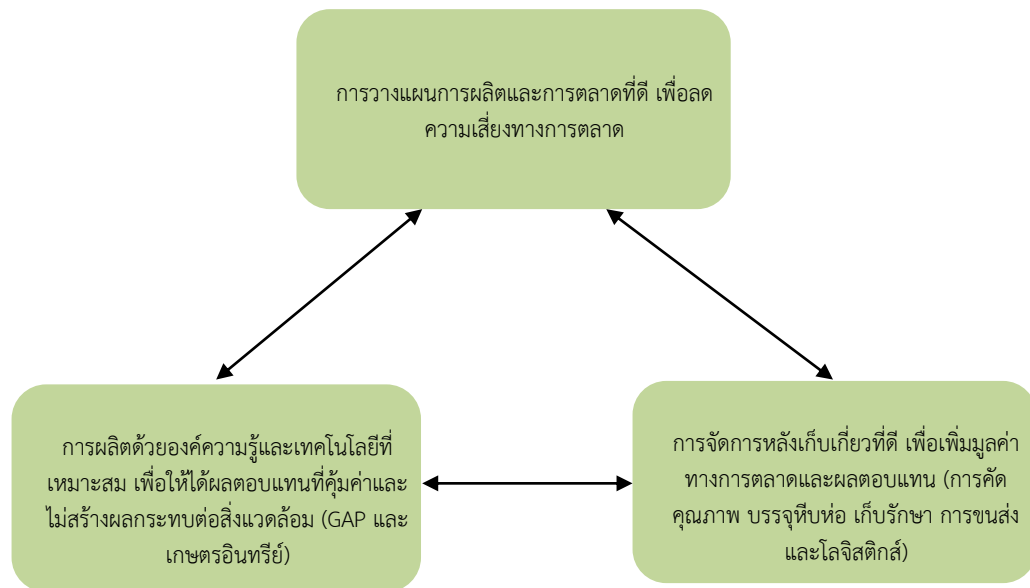
๒) นักวิชาการผู้เชี่ยวชาญจัดทำโปรแกรมการอบรมถ่ายทอดเทคโนโลยีแก่เกษตรกรและติดตามให้คำแนะนำ

๓) จัดการเรียนรู้ให้แก่เกษตรกรและชุมชนโดยการไปเรียนรู้จากโครงการหลวง หรือประสานนักวิชาการผู้เชี่ยวชาญของโครงการหลวงให้เข้าอบรมหรือให้คำแนะนำ

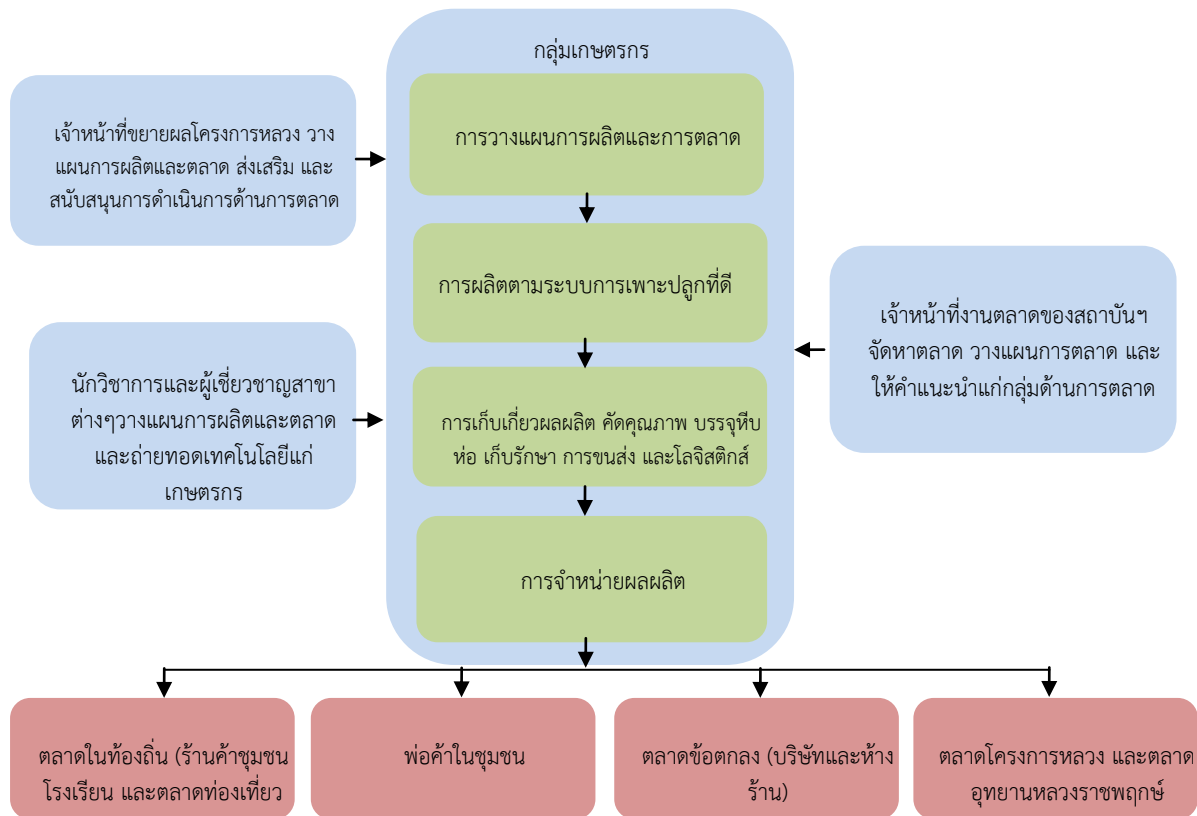
๒ การเชื่อมโยงการผลิตและการตลาด

การส่งเสริมอาชีพตามแนวทางโครงการหลวง ยึดหลักการตลาดนำการผลิต เพื่อให้เกษตรกรมีรายได้มั่นคงและเพียงพอต่อการดำรงชีพ และลดความเสี่ยงด้านการตลาด โดยมุ่งให้ผลิตผลมีคุณภาพมาตรฐานเพื่อเพิ่มมูลค่าของผลิตผลและผลตอบแทนที่เกษตรกรจะได้รับ ด้วยการใช้องค์ความรู้และเทคโนโลยีการเพาะปลูกที่เหมาะสม ควบคู่ไปกับการจัดการหลังเก็บเกี่ยวที่ดี ระบบการผลิตและการตลาดจึงมีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงกัน

๒.๑ ระบบการดำเนินงานด้านผลิตและการตลาดของโครงการขยายผลโครงการหลวง

การดำเนินงานด้านผลิตและการตลาดในพื้นที่ขยายผลโครงการหลวงยึดแนวทางของโครงการหลวง โดยมีเกษตรกรเป็นผู้ผลิตภายใต้แผนการผลิตและการตลาดที่เกษตรกร เจ้าหน้าที่ขยายผล นักวิชาการ และงานตลาดของสถาบันร่วมกันวิเคราะห์และจัดทำ(คณะทำงานการผลิตและการตลาด) ดำเนินการในรูปแบบตลาดชุมชน คือ กลุ่มเกษตรกรทำหน้าที่เป็นผู้ขายผลผลิตสู่ตลาดลักษณะต่างๆด้วยตนเอง และมีงานตลาดของสถาบันให้การสนับสนุน

๒.๒ ระบบการผลิตและการตลาด

การจัดการเพื่อให้เกษตรกรสามารถผลิตสินค้าหรือผลิตภัณฑ์ต่างๆโดยมีตลาดรองรับ ต้องมีระบบการจัดการด้านการผลิตและการตลาดที่ดี ตามขั้นตอน คือ

๑) การศึกษาหาข้อมูลความต้องการของตลาด ได้แก่ ลักษณะตลาด ระยะเวลา ปริมาณ คุณภาพ และราคาของผลผลิตที่ตลาดต้องการ เพื่อประเมินความเป็นไปได้ในการผลิต

๒) การเจรจาต่อรองกับตลาดก่อนปลูก ได้แก่ ระยะเวลา ปริมาณ คุณภาพ และราคาของผลผลิตที่ต้องการ เพื่อประเมินความความเป็นไปได้ในการผลิต และสร้างความแน่นอนทางการตลาด

๓) การวางแผนการผลิต เมื่อได้ข้อตกลงที่แน่นอนแล้ว ทั้งระยะเวลา ปริมาณ คุณภาพ และราคาของผลผลิตที่ต้องการ จะต้องนำข้อมูลมาวางแผนการผลิต โดยใช้องค์ความรู้ที่เกี่ยวข้องมาประกอบ เพื่อให้มั่นใจว่าจะได้ผลผลิตตามแผนที่กำหนดไว้

๔) การประมาณการผลผลิต ในระหว่างการผลิตจำเป็นต้องมีการประมาณการผลผลิตเป็นระยะๆ เพื่อให้ทราบสถานการณ์ของผลผลิต ว่าเป็นไปตามแผนการผลิตและการตลาดหรือไม่ ทั้งปริมาณ คุณภาพ และระยะเวลา

๕) การเจรจาต่อรองก่อนส่งมอบผลผลิต ในระหว่างการผลิตต้องมีการเจรจากับตลาดอยู่เป็นระยะ เพื่อให้ทราบสถานการณ์ของผลผลิต และยืนยันข้อตกลงต่างๆทั้งปริมาณ คุณภาพ และระยะเวลา อีกครั้ง

๖) อาคารรวบรวมผลผลิตและควบคุมคุณภาพ เป็นส่วนสำคัญที่สนับสนุนให้การจัดการด้านการตลาด เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ คือเป็นจุดรวบรวมผลผลิต การตรวจสอบคุณภาพผลผลิต การขนส่ง และซื้อขาย ผลผลิต

๗) การส่งมอบผลผลิต เป็นขั้นตอนสุดท้ายของระบบการผลิตและการตลาด ซึ่งจะต้องส่งมอบผลผลิตแก่ลูกค้า ให้เป็นไปตามปริมาณ คุณภาพ และระยะเวลาที่ตกลง

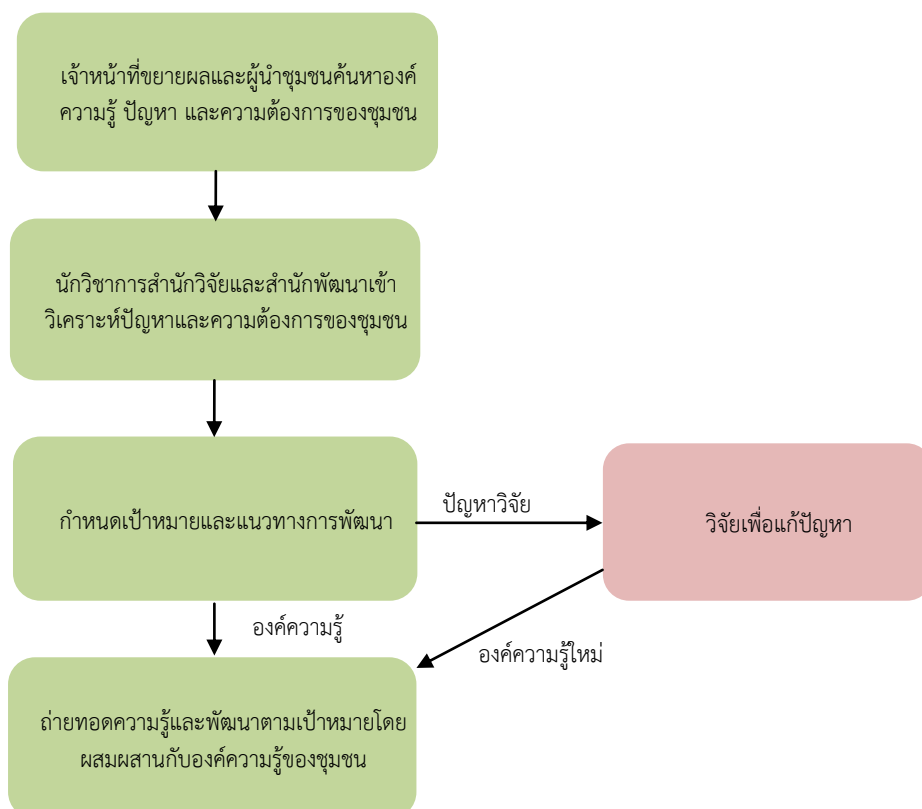
๓. การเชื่อมโยงการดำเนินงานภายในสถาบัน

๓.๑ การเชื่อมโยงงานวิจัยและงานพัฒนา

การวิจัยและการพัฒนาในพื้นที่โครงการขยายผลโครงการหลวง มีเป้าหมายนำองค์ความรู้ไปใช้ในการพัฒนาชีวิตและความเป็นอยู่ของประชาชน โดยตอบสนองต่อความต้องการของชุมชน งานวิจัยและพัฒนาจึงต้องเชื่อมโยงกัน และดำเนินการภายใต้การมีส่วนร่วมของชุมชนในทุกขั้นตอน

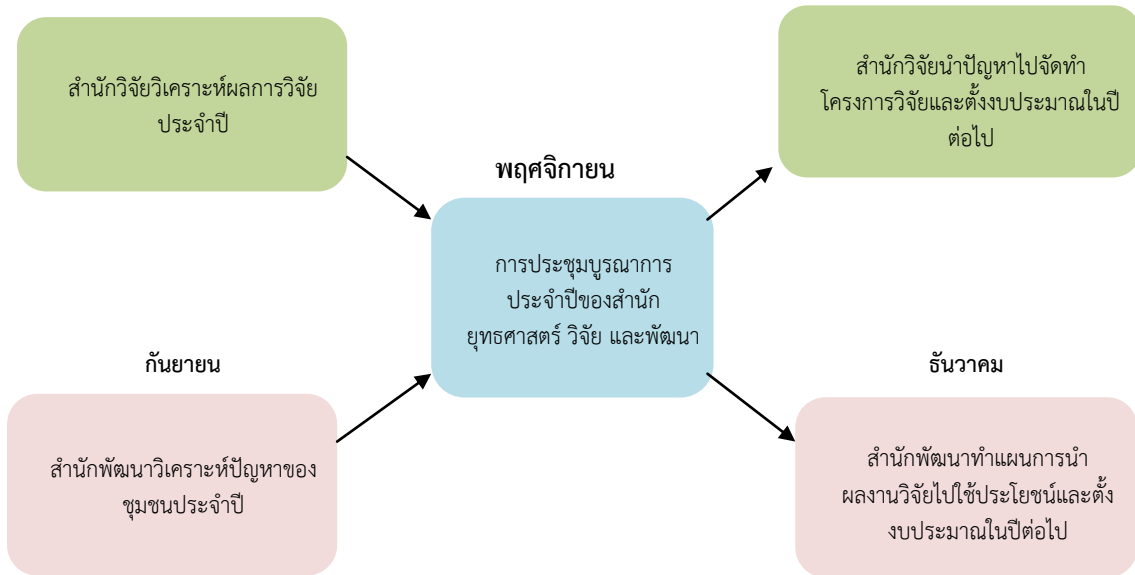
๑) การวิเคราะห์ความต้องการของชุมชนและแนวทางการพัฒนา

ความต้องการของชุมชนเป็นเป้าหมายการพัฒนาของชุมชน ซึ่งงานวิจัยและงานพัฒนาจะต้องร่วมกับชุมชนในการศึกษาและวิเคราะห์ เพื่อค้นหาและดำเนินการพัฒนาหรือวิจัยหาองค์ความรู้ใหม่สำหรับการพัฒนา

๒) การนำปัญหาของชุมชนไปสู่การวิจัยและการนำผลการวิจัยไปสู่ชุมชน

เพื่อให้ปัญหาของชุมชนได้รับการแก้ไขด้วยการวิจัยอย่างรวดเร็ว และการพัฒนาสามารถนำผลงานวิจัยไปใช้ประโยชน์ได้อย่างรวดเร็วและคุ้มค่า สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน จึงการจัดทำแผนงานและงบประมาณงานวิจัยและพัฒนาจึงสัมพันธ์และเชื่อมโยงกันอย่างใกล้ชิด

๓) การดำเนินงานวิจัย

การดำเนินงานวิจัยในพื้นที่โครงการขยายผลโครงการหลวง เป็นการปฏิบัติงานร่วมกันระหว่างนักวิจัยและเจ้าหน้าที่ขยายผลฯ เพื่อให้การดำเนินงานวิจัยเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ประหยัดทรัพยากร และเกิดการเรียนรู้ของเจ้าหน้าที่ขยายผลฯ ซึ่งจะ使得ผลงานวิจัยสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาได้อย่างรวดเร็วและคุ้มค่า

๓.๒ การเชื่อมโยงงานพัฒนาและอุทยานหลวงราชพฤกษ์

อุทยานหลวงราชพฤกษ์เป็นส่วนงานสำคัญ ที่สามารถสนับสนุนและเชื่อมโยงการดำเนินงานกับโครงการหลวงและโครงการขยายผลโครงการหลวงได้เป็นอย่างดี ดังนี้

๑) การเชื่อมโยงการดำเนินงานด้านวิชาการและศูนย์การเรียนรู้ เช่น การจัดการเรียนรู้ การพัฒนาหลักสูตร และแหล่งเรียนรู้ การจัดแสดงผลงานในด้านต่างๆ เป็นต้น

๒) การเชื่อมโยงด้านการตลาดของสินค้าและผลิตภัณฑ์ของโครงการขยายผลโครงการหลวง เช่น ไม้ดอกไม้ประดับ สมุนไพรและพืชหายาก สินค้าทางการเกษตร ผลิตภัณฑ์หัตถกรรม เป็นต้น

๓) การเชื่อมโยงการดำเนินงานด้านการจัดกิจกรรมต่างๆ เช่น กิจกรรมด้านการท่องเที่ยว การแสดงผลการดำเนินงานของโครงการขยายผลโครงการหลวง และวัฒนธรรมประเพณีของชนเผ่า เป็นต้น

บทที่ ๔

บทบาทหน้าที่ในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ขยายผลโครงการหลวง

เจ้าหน้าที่ขยายผลโครงการหลวงมีความสำคัญมาก เพราะทำหน้าที่บริหารจัดการในการนำผลสำเร็จหรือองค์ความรู้ของโครงการหลวงไปสู่ชุมชน และขับเคลื่อนให้เกิดการพัฒนาตามเป้าหมาย คือ ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองในการประกอบอาชีพ ดำรงชีวิต อนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และขับเคลื่อนการพัฒนาได้ด้วยชุมชนเอง ดังนั้นเจ้าหน้าที่ขยายผลฯ จึงต้องเป็นผู้มีความตั้งใจ มุ่งมั่น และเข้าใจแนวทางและวิธีการปฏิบัติงานตามกระบวนการพัฒนาของการขยายผลโครงการหลวง เป็นอย่างดี

๑. แนวทางและวิธีปฏิบัติงานตามกระบวนการพัฒนา

การดำเนินงานพัฒนาของโครงการขยายผลโครงการหลวง มุ่งการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ให้สามารถกำหนดเป้าหมาย วางแผน และการดำเนินงานพัฒนาชุมชนของตนเองได้ กระบวนการพัฒนาของการขยายผลโครงการหลวงจึงเน้นการพัฒนาค้นและการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ดังนั้นซึ่งเจ้าหน้าที่ขยายผลฯ จะต้องทำงานร่วมกับคนในชุมชน โดยมีแนวทางและวิธีการปฏิบัติงานตามกระบวนการพัฒนา ดังนี้

๑.๑ การค้นหาผู้นำชุมชน

เป็นขั้นตอนแรกและหัวใจของความสำเร็จของการดำเนินงานพัฒนา เพราะผู้นำชุมชนมีส่วนสำคัญในทุกขั้นตอนของการพัฒนา ตั้งแต่การศึกษาวิเคราะห์ศักยภาพและความต้องการของชุมชน และการดำเนินงานพัฒนาในทุกๆ ด้าน รวมทั้งทำหน้าที่ขับเคลื่อนการพัฒนาต่อเนื่องเมื่อมีการถ่ายโอนภารกิจของโครงการ ผู้นำชุมชนมี ๒ ลักษณะ คือ ผู้นำชุมชนที่เป็นทางการ ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน และสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบล และผู้นำที่ไม่เป็นทางการ ได้แก่ ผู้นำตามความเชื่อหรือวัฒนธรรมประเพณีของแต่ละชนเผ่า ผู้นำทางศาสนา ผู้นำกลุ่ม ผู้นำแซ่ ผู้อาวุโส และผู้รู้ในด้านต่างๆ

เจ้าหน้าที่ขยายผลจะต้องค้นหาผู้นำชุมชนที่แท้จริง คือผู้มีศักยภาพในการสนับสนุนการดำเนินงานพัฒนา ด้วยวิธีการทำงานร่วมกับชุมชนอย่างใกล้ชิด เพื่อศึกษาเรียนรู้และค้นหาบุคคลที่ชุมชนยอมรับว่ามีทัศนคติที่ดี มีความตั้งใจและมุ่งมั่นในการประกอบอาชีพ การพัฒนาตนเอง และการพัฒนาชุมชน รวมทั้งมีคุณลักษณะความเป็นผู้นำ

๑.๒ การสร้างความศรัทธาและความพร้อมของผู้นำชุมชน

ความเชื่อมั่นและศรัทธาของผู้นำชุมชนต่องานขยายผลโครงการหลวงและเจ้าหน้าที่ขยายผลฯ และความพร้อมของผู้นำชุมชน เป็นพื้นฐานสำคัญของการดำเนินงานพัฒนา ซึ่งเจ้าหน้าที่ขยายผลฯสามารถทำได้ดังนี้

๑) สร้างความรู้และความเข้าใจแก่ผู้นำชุมชน ถึงวัตถุประสงค์ วิธีการ และเป้าหมายการดำเนินงานของโครงการหลวงและโครงการขยายผลโครงการหลวง โดยวิธีการต่างๆ เช่น การพบปะพูดคุย และการนำผู้นำชุมชนไปศึกษาเรียนรู้งานโครงการหลวง เป็นต้น

๒) เจ้าหน้าที่ขยายผลต้องปฏิบัติงานอย่างมุ่งมั่นและตั้งใจ รวมทั้งร่วมปฏิบัติงานกับผู้นำชุมชนอย่างใกล้ชิด เพื่อสร้างการยอมรับและเชื่อถือ

๓) ส่งเสริมให้ผู้นำชุมชนประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพจากองค์ความรู้โครงการหลวงและสนับสนุนให้มีบทบาทประสานความร่วมมือในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ที่โครงการขยายผลโครงการหลวงดำเนินงานร่วมกับชุมชน

๑.๓ การศึกษาสภาพเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของชุมชน

การดำเนินงานพัฒนาที่ดีต้องมีเป้าหมายที่เหมาะสมต่อสภาพเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของชุมชนเป้าหมาย ดังนั้นเจ้าหน้าที่ขยายผลฯ ต้องเริ่มจากการศึกษาภูมิสังคมของชุมชน ได้แก่ ประวัติความเป็นมาของชุมชน สภาพเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อมของชุมชน เพื่อให้ได้ข้อมูลของสถานการณ์ ปัญหา ความต้องการหรือโอกาสในการพัฒนาที่แท้จริงของชุมชน ทั้งนี้การศึกษาชุมชนทำได้โดยตรงร่วมกับผู้นำชุมชน หรือภายใต้การมีส่วนร่วมของทุกส่วน คือ ชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น นักวิชาการ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งการนำข้อมูลจากระบบฐานข้อมูลสารสนเทศของสถาบันมาใช้ประโยชน์ เช่น ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน และข้อมูลสารสนเทศภูมิศาสตร์ เป็นต้น ซึ่งข้อมูลที่ได้จากการศึกษาชุมชนจะใช้ในการวิเคราะห์และกำหนดเป้าหมายและแนวทางการพัฒนาของชุมชน และใช้วัดผลสำเร็จของการดำเนินงานของโครงการต่อไป

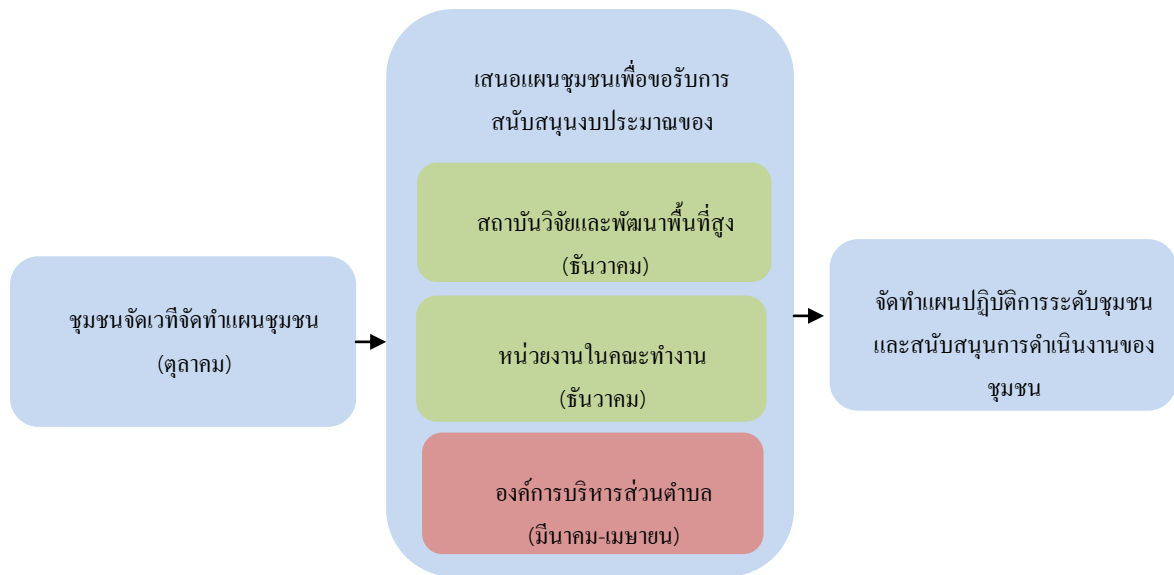
๑.๔ การจัดทำแผนชุมชนเพื่อเป็นเป้าหมายและแนวทางการพัฒนา

หลังจากศึกษาชุมชนแล้ว เจ้าหน้าที่ขยายผลฯ จะต้องสนับสนุนให้ชุมชนกำหนดเป้าหมายและแนวทางการพัฒนาของชุมชน โดยจัดทำ “แผนชุมชน” ซึ่งเป็นเครื่องมือสำคัญในการขับเคลื่อนการพัฒนา ด้วยการจัดทำเวทีชุมชน และนำผลการศึกษาชุมชนมาวิเคราะห์ เพื่อกำหนดความต้องการหรือเป้าหมายการพัฒนาภายใต้การสนับสนุนข้อมูลและให้คำปรึกษาของหน่วยงานต่างๆ ในคณะทำงานขยายผลโครงการหลวง องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เจ้าหน้าที่ขยายผล และนักวิชาการที่เกี่ยวข้อง ทั้งนี้แผนชุมชนจะต้องจัดทำและปรับปรุงให้เป็นปัจจุบันประจำปีทุกปี ในเดือนตุลาคม เพื่อให้ได้แผนที่จะเสนอต่อหน่วยงานในคณะทำงานขยายผลโครงการหลวง สำหรับจัดทำคำขอตั้งงบประมาณของปีต่อไป ในเดือนธันวาคม ซึ่งกิจกรรมการพัฒนามี ๓ ลักษณะ คือ กิจกรรมที่ชุมชนดำเนินการได้ด้วยชุมชนเอง กิจกรรมที่ชุมชนดำเนินการร่วมกับหน่วยงานต่างๆ และ กิจกรรมที่หน่วยงานต่างๆดำเนินการโดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ทั้งนี้เจ้าหน้าที่ขยายผลฯจะต้องสนับสนุนชุมชนให้ขับเคลื่อนแผนชุมชนไปสู่การปฏิบัติ โดย

๑) เสนอกิจกรรมของแผนชุมชนที่จำเป็นต้องขอรับการสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานราชการต่างๆ ผ่านการประชุมคณะทำงานโครงการขยายผลโครงการหลวงในเดือนพฤศจิกายน หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการประชุมชมหมู่บ้านเดือนมีนาคม-เมษายน เพื่อของบประมาณในปีต่อไป

๒) ส่งเสริมให้ชุมชนดำเนินกิจกรรมพัฒนาที่ชุมชนสามารถดำเนินการได้ด้วยชุมชนเอง

๓) สนับสนุนให้ผู้นำและคณะกรรมการหมู่บ้านทำหน้าที่ในการบริหารจัดการแผนชุมชนผ่านการประชุมประจำเดือนของหมู่บ้าน โดยนำกิจกรรมในแผนชุมชนที่ชุมชนสามารถดำเนินการได้เอง และกิจกรรมที่ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆมาจัดทำแผนปฏิบัติการประจำปีของชุมชน

๑.๕ การวิเคราะห์เป้าหมายของการพัฒนา เพื่อกำหนดแนวทางการดำเนินงานพัฒนา

เมื่อชุมชนกำหนดความต้องการหรือเป้าหมายการพัฒนาแล้ว เจ้าหน้าที่ขยายผลฯ มีบทบาทสำคัญในการจัดการเพื่อให้ได้แนวทางการดำเนินงานพัฒนา ที่เหมาะสมกับความต้องการหรือเป้าหมายการพัฒนา โดยประสานงานให้หน่วยงานหรือนักวิชาการที่เกี่ยวข้อง เข้าร่วมกับชุมชนวิเคราะห์และกำหนดแนวทางการดำเนินงานพัฒนาตามบทบาทหน้าที่ ซึ่งแนวทางที่ได้จะนำไปสู่การดำเนินงาน โดย

- ๑) แนวทางการพัฒนาที่มีองค์ความรู้หรือเทคโนโลยีที่ใช้ได้อยู่แล้ว ก็สามารถดำเนินการถ่ายทอดแก่ชุมชนได้ทันที
- ๒) แนวทางการพัฒนาที่ยังขาดองค์ความรู้หรือเทคโนโลยีที่จะสามารถนำมาใช้ได้ ก็จะนำไปสู่การวิจัยเพื่อหาองค์ความรู้ใหม่ และนำมาถ่ายทอดสู่ชุมชนต่อไป

๑.๖ การถ่ายทอดองค์ความรู้แก่ผู้นำชุมชนหรือเกษตรกร

การดำเนินงานพัฒนาของโครงการขยายผลโครงการหลวง ใช้หลักการให้องค์ความรู้ที่ตรงกับความต้องการแก่คนในชุมชน เพื่อกระตุ้นให้เกิดการพัฒนา ดังนั้นเจ้าหน้าที่ขยายผลฯ จะต้องดำเนินการให้ชุมชนได้เรียนรู้องค์ความรู้ต่างๆของโครงการหลวง ตามแนวทางการพัฒนาที่กำหนด โดยขั้นต้นเริ่มจากผู้นำชุมชนหรือเกษตรกรที่สนใจ และขยายไปสู่เกษตรกรส่วนใหญ่ของชุมชนภายหลัง ทั้งนี้วิธีการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่มีประสิทธิภาพ ทำได้โดยการนำไปเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้หรือเกษตรกร ที่ประสบความสำเร็จในพื้นที่โครงการหลวง และการนำนักวิชาการเข้าติดตามให้คำแนะนำอย่างสม่ำเสมอ รวมทั้งการให้เกษตรกรเรียนรู้จากฐานข้อมูลองค์ความรู้การพัฒนาพื้นที่สูงของสถาบัน ผ่านระบบสารสนเทศของศูนย์

๑.๗ การพัฒนาและส่งเสริมอาชีพ

การพัฒนาและส่งเสริมอาชีพเป็นความต้องการพื้นฐานของชุมชนส่วนใหญ่ในพื้นที่สูง ก่อนพัฒนาในด้านอื่นๆ การขยายผลโครงการหลวงจึงใช้การพัฒนาและส่งเสริมอาชีพในการสร้างความมั่นคงให้แก่ชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีความพร้อมในการพัฒนาด้านสังคม และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมต่อไป เจ้าหน้าที่ขยายผลฯ จึงต้องให้ความสำคัญในการพัฒนาและส่งเสริมอาชีพ และเร่งดำเนินการให้เกิดผลสำเร็จโดยเร็ว เพื่อให้ชุมชนเกิดความศรัทธาและความร่วมมือในการพัฒนาด้านอื่นๆต่อไป การพัฒนาและส่งเสริมอาชีพทำได้ทั้งในภาคการเกษตร และนอกภาคการเกษตร เช่น งานหัตถกรรม และการท่องเที่ยว สำหรับการพัฒนาและส่งเสริมอาชีพในภาคการเกษตร ทำได้ดังนี้

๑) การวิเคราะห์ศักยภาพในการพัฒนาและส่งเสริมอาชีพ

(๑) ศึกษาข้อมูลผลการศึกษาวิเคราะห์ชุมชน ให้ทราบว่าการปลูกพืช การเลี้ยงสัตว์ หรือกิจกรรมใดมีศักยภาพสำหรับชุมชน โดยคำนึงถึงความเหมาะสมกับแผนการใช้ที่ดิน สภาพแวดล้อม แหล่งน้ำ ทุน หรือทรัพยากรของชุมชน รวมถึงข้อจำกัด อุปสรรค และโอกาสต่างๆ และเลือกกิจกรรมที่เหมาะสมกับพื้นที่

(๒) ศึกษาวิเคราะห์โอกาสทางการตลาดของพืชหรือสัตว์ชนิดที่มีศักยภาพในการผลิตของชุมชน เช่น ต้นทุน ผลตอบแทน ช่องทางการตลาด การขนส่ง การแข่งขัน และเลือกกิจกรรมที่เหมาะสมกับพื้นที่และมีโอกาสทางการตลาด

(๓) ศึกษาวิเคราะห์วัฒนธรรมประเพณีและความพร้อมของชุมชน เช่น ทุน แรงงาน เวลา และอื่นๆ และเลือกกิจกรรมการส่งเสริมที่เหมาะสมทั้งต่อพื้นที่ ตลาด และเกษตรกร ทั้งนี้สามารถเลือกกิจกรรมการส่งเสริมอาชีพที่หลากหลายได้ เพื่อลดความเสี่ยง การใช้แรงงานอย่างมีประสิทธิภาพ หรือการสร้างรายได้อย่างต่อเนื่อง

๒) วิธีปฏิบัติในการพัฒนาและส่งเสริมอาชีพ

(๑) คัดเลือกเกษตรกรผู้นำเพื่อเข้าร่วมการส่งเสริมในระยะเริ่มต้น และสนับสนุนการจัดตั้งเป็นกลุ่มอาชีพสำหรับรองรับการส่งเสริม

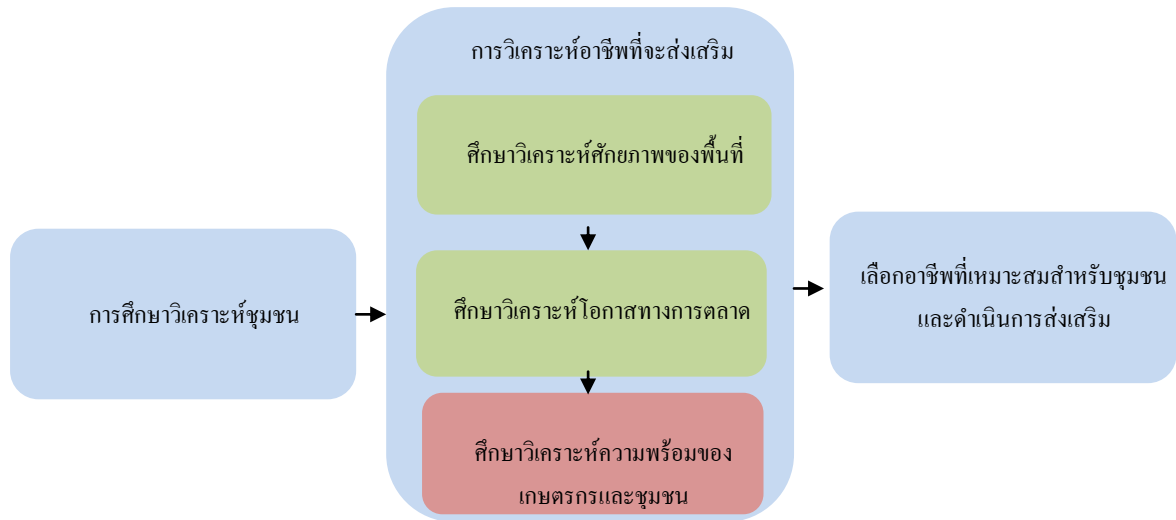
(๒) ตรวจสอบความเหมาะสมของพื้นที่ ให้สอดคล้องกับแผนการใช้ที่ดินและขอบเขตพื้นที่รายงานแปลง โดยศึกษาข้อมูลได้จากฐานข้อมูลในระบบภูมิสารสนเทศ (GIS) ของสถาบัน

(๓) ดำเนินการให้เกษตรกรได้เรียนรู้องค์ความรู้โครงการหลวงในการผลิต เช่น อบรมเชิงปฏิบัติการ และศึกษาดูงาน

(๔) สนับสนุนให้เกษตรกรร่วมกันวางแผนการผลิตและการตลาด โดยมีฝ่ายตลาดและนักวิชาการร่วมให้คำแนะนำ

(๕) ส่งเสริมอาชีพตามแนวทางโครงการหลวง และติดตามให้คำแนะนำอย่างใกล้ชิด โดยประสานงานให้นักวิชาการเข้าถ่ายทอดเทคโนโลยีหรือแก้ไขเมื่อเกิดปัญหาในการผลิต เพื่อให้เกษตรกรประสบความสำเร็จโดยเร็ว พร้อมทั้งพัฒนาเกษตรกรผู้นำให้เป็นผู้รู้และมีบทบาทในการขยายการส่งเสริมและพัฒนาอาชีพไปสู่เกษตรกรอื่นๆ ให้ได้รับประโยชน์เพิ่มมากขึ้น

(๖) สนับสนุนการดำเนินการด้านการตลาดและโลจิสติกส์แก่เกษตรกร โดยประสานความร่วมมือกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น การจัดหาตลาด การพัฒนาโรงรวบรวมผลผลิต การวิเคราะห์การตลาด การขนส่งและบรรจุหีบห่อ และการบริหารจัดการกลุ่ม

๑.๘ การส่งเสริมการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

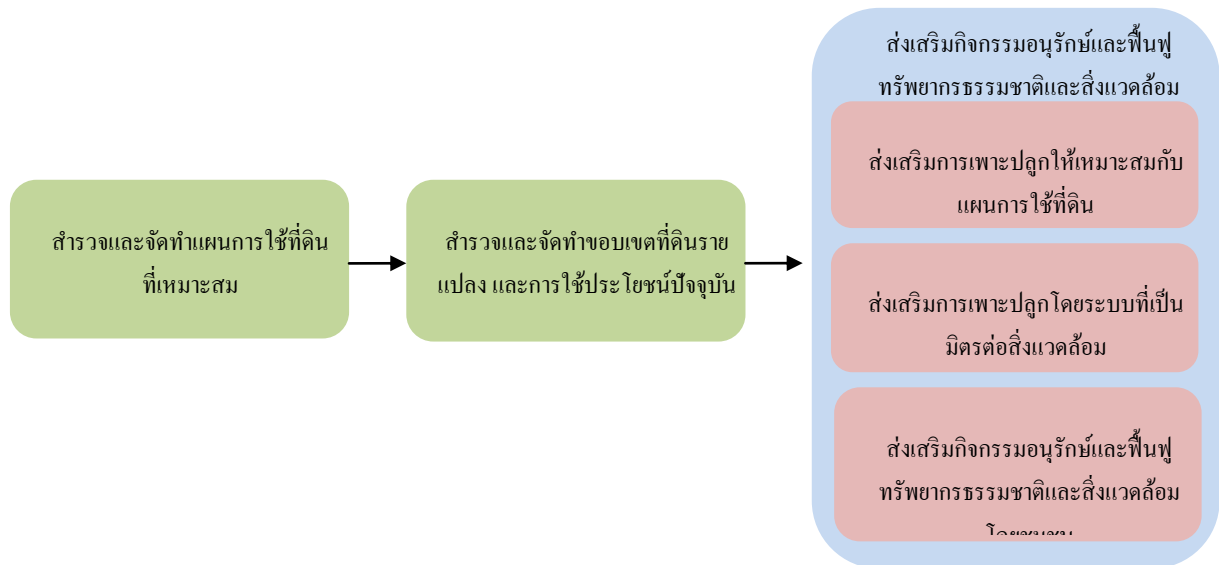
การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในพื้นที่โครงการขยายผลโครงการหลวง เน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน ให้เกษตรกรประกอบอาชีพและดำรงชีวิตอยู่ได้โดยไม่สร้างผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีการดำเนินงานที่เจ้าหน้าที่ขยายผลฯ จะต้องทราบหรือปฏิบัติในส่วนที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

๑) การสำรวจและจัดทำแผนที่การใช้ประโยชน์ที่ดิน โดยกรมพัฒนาที่ดิน เป็นกิจกรรมที่ทำก่อนการดำเนินกิจกรรมการพัฒนาต่างๆ เพื่อให้ทราบขอบเขตและความเหมาะสมตามหลักวิชาการของพื้นที่เป้าหมายว่า ส่วนใดเป็นป่าที่จะต้องรักษาหรือฟื้นฟู และส่วนใดเป็นพื้นที่เกษตร เพื่อแยกออกจากกันอย่างชัดเจน และแผนที่การใช้ประโยชน์ที่ดินยังแสดงให้เห็นทราบว่าพื้นที่สำหรับการเกษตรแต่ละแห่งมีสภาพพื้นที่ ลักษณะทางกายภาพ หรือคุณสมบัติของดินอย่างไร เหมาะกับการปลูกพืชชนิดใดที่ไม่สร้างผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม และให้ผลผลิตที่ดี หรือจะต้องมีมาตรการอนุรักษ์ดินและน้ำอย่างไร

๒) การจัดทำขอบเขตที่ดินรายแปลงของเกษตรกรและการใช้ประโยชน์ที่ดินในปัจจุบัน ร่วมกับชุมชนและเจ้าหน้าที่กรมป่าไม้ และกรมอุทยานฯ เพื่อให้ทราบข้อมูลต่างๆ เช่น จำนวนพื้นที่ถือครองของเกษตรกร ตำแหน่ง ขอบเขต และการใช้ประโยชน์ที่ดินว่ามีกิจกรรมใด พื้นที่เท่าไร และตรวจสอบว่าเหมาะสมตามแผนที่การใช้ประโยชน์ที่ดินหรือไม่ และนำไปใช้ประโยชน์ในการวางแผนการส่งเสริมอาชีพที่เหมาะสม การวางแผนอนุรักษ์ดินและน้ำ การประมาณการผลิตทางการเกษตร การประเมินผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม เช่น การชะล้างพังทลายของดิน หมอกควัน และการใช้สารเคมีทางการเกษตร เป็นต้น ทั้งนี้จะต้องจัดทำข้อมูลและเก็บรวบรวมในระบบฐานข้อมูลของสถาบันฯ

๓) ส่งเสริมการปลูกพืชและสัตว์โดยระบบที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม โดยส่งเสริมให้เกษตรกรการเพาะปลูกให้เป็นไปตามแผนการใช้ที่ดินที่เหมาะสม และทำการเพาะปลูกโดยใช้องค์ความรู้เทคโนโลยีที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม และใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่า เช่น การปลูกพืชโดยไม่เผาไหม้ไถพรวน การปลูกพืชในระบบการเพาะปลูกที่ดี การปลูกพืชในโรงเรือน และการใช้ปัจจัยการผลิตชีวภาพทดแทนการใช้สารเคมี เป็นต้น

๔) สนับสนุนชุมชน ให้ดำเนินกิจกรรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม เช่น การป้องกันไฟฟ้า การปลูกและฟื้นฟูป่า การปลูกป่าชาวบ้าน การปลูกหญ้าแฝก การรักษาคุณภาพแหล่งน้ำ การจัดทำฝายชะลอน้ำจัดทำหมู่บ้านสะอาด และการบริหารจัดการขยะโดยชุมชน เป็นต้น

๑.๙ การพัฒนาสังคมและเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน

การพัฒนาสังคมและเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในพื้นที่โครงการขยายผลโครงการหลวง เน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ โดยเจ้าหน้าที่ขยายผลโครงการหลวงจะต้องดำเนินการ ดังนี้

๑) ส่งเสริมและสนับสนุนให้ชุมชนจัดทำแผนชุมชนที่ตอบสนองต่อความต้องการที่แท้จริงของชุมชนและผลักดันให้เกิดกระบวนการขับเคลื่อนแผนชุมชนไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม เช่น ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจากองค์การบริหารส่วนตำบล หรือหน่วยราชการ

๒) ส่งเสริมการรวมกลุ่มเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของคนในชุมชน เช่น กลุ่มอาชีพ กลุ่มเยาวชน กลุ่มแม่บ้าน กลุ่มอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี หรือสิ่งแวดล้อม เป็นต้น และสนับสนุนให้พัฒนาไปสู่สถาบันเกษตรกร เช่น วิสาหกิจชุมชน กลุ่มเตรียมสหกรณ์ และสหกรณ์ เป็นต้น

๓) สนับสนุนกิจกรรมของชุมชน ที่มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน เสริมสร้างจิตสำนึกในการรักความเป็นไทย และเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เช่น กิจกรรมการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีของชุมชน กิจกรรมวันสำคัญของชาติ และกิจกรรมอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

๔) ส่งเสริมให้ชุมชนดำรงชีวิตตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เช่น การจัดทำบัญชีครัวเรือน การส่งเสริมการออม การส่งเสริมกิจกรรมชุมชนปลอดภัยเสพติด และชุมชนน่าอยู่ เป็นต้น

๒. การบริหารจัดการภายในโครงการขยายผลโครงการหลวง

เพื่อให้การดำเนินงานของโครงการขยายผลโครงการหลวงเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เจ้าหน้าที่ขยายผลมีหน้าที่ในการบริหารจัดการ ดังนี้

๒.๑ พัฒนาศูนย์เรียนรู้ของโครงการขยายผลโครงการหลวง

๑) พัฒนาศูนย์เรียนรู้ของโครงการขยายผลด้านอาคารสถานที่ ให้มีความพร้อมในการให้บริการแก่ชุมชน รวมทั้งมีความเป็นระเบียบ สะอาด และสวยงาม โดยอาคารสถานที่ที่จำเป็น คือ

- (๑) อาคารสำนักงานและห้องประชุม สำหรับการติดต่อสื่อสาร ประสานงาน และจัดการเรียนรู้
- (๒) เรือนเพาะชำสำหรับผลิตพันธุ์พืชต่างๆ เพื่อสนับสนุนแก่ชุมชนและเกษตรกร
- (๓) แปลงเรียนรู้การปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ที่สอดคล้องกับตามความต้องการของชุมชน
- (๔) โรงรวบรวมและคัดบรรจุผลผลิตที่ส่งเสริมแก่เกษตรกร
- (๕) อาคารและสถานที่อื่นๆ เช่น ห้องวิเคราะห์สารตกค้างในผลผลิต

๒) พัฒนาศูนย์ให้มีความพร้อมระบบเทคโนโลยีสารสนเทศสำหรับให้บริการแก่ชุมชน โดยจัดให้มีเครื่องมือ อุปกรณ์ และข้อมูลเทคโนโลยีสารสนเทศที่ประชาชนสามารถเข้ามาศึกษาค้นคว้าข้อมูลต่างๆ ได้ง่าย เช่น ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน องค์ความรู้ของโครงการหลวงและสถาบัน และข้อมูลข่าวสารทางการตลาด นอกจากนี้ยังต้องจัดให้มีสื่อเผยแพร่ต่างๆ รวมทั้งแผนที่จำลองแสดงลักษณะพื้นที่และขอบเขตที่ดินรายแปลงของเกษตรกร

๒.๒ จัดทำแผนปฏิบัติการแบบบูรณาการของโครงการขยายผลโครงการหลวง

ที่รับผิดชอบ เพื่อเป็นเครื่องมือในการปฏิบัติงานของหน่วยงานต่างๆ ในคณะทำงานขยายผลโครงการหลวง โดยประกอบด้วยแผนในระดับต่างๆ ดังนี้

- ๑) จัดทำแผนปฏิบัติการแบบบูรณาการประจำปีระดับพื้นที่ โดยการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อบูรณาการแผนปฏิบัติการของทุกหน่วยงานในคณะทำงานฯ ในช่วงเดือนพฤศจิกายน
- ๒) จัดทำแผนปฏิบัติการแบบบูรณาการประจำปีระดับจังหวัด โดยการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อบูรณาการประจำปีของทุกหน่วยงานในคณะทำงานฯ พื้นที่ของโครงการขยายผลโครงการหลวงทุกแห่งในเขตจังหวัด ในช่วงเดือนธันวาคม
- ๓) จัดทำแผนปฏิบัติการแบบบูรณาการประจำปีในระดับลุ่มน้ำ และระดับศูนย์กลางการพัฒนา (Growth Pole) เพื่อใช้สำหรับการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่สถาบันในการบริหารจัดการเชิงลุ่มน้ำ
- ๔) จัดทำแผนปฏิบัติการแบบบูรณาการประจำปีระดับหมู่บ้าน โดยนำแผนปฏิบัติการแบบบูรณาการประจำปีระดับพื้นที่ มาจัดทำแผนปฏิบัติการแบบบูรณาการประจำปีระดับหมู่บ้าน และให้คณะกรรมการชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหาร เพื่อสร้างความเข้มแข็งของชุมชน ความโปร่งใส และความพึงพอใจในการดำเนินงานของสถาบัน

๒.๓ การจัดประชุมคณะทำงานโครงการขยายผลโครงการหลวง

การดำเนินงานพัฒนาของโครงการขยายผลโครงการหลวง บริหารจัดการโดยมีคณะกรรมการโครงการขยายผลโครงการหลวงซึ่งประกอบด้วยผู้แทนจากหน่วยงานต่าง และผู้แทนสถาบันทำหน้าที่เป็นเลขานุการคณะทำงาน เจ้าหน้าที่ขยายผลฯ จึงมีหน้าที่ประสานงานและจัดประชุมคณะทำงาน ดังนี้

๑) การประชุมคณะกรรมการอำนวยการโครงการขยายผลโครงการหลวงระดับจังหวัด มีผู้ว่าราชการจังหวัดทำหน้าที่เป็นประธาน หน่วยงานราชการระดับจังหวัด องค์การบริหารส่วนจังหวัด องค์การเอกชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และชุมชน เป็นคณะทำงาน และผู้แทนสถาบันเป็นคณะทำงานและเลขานุการ กำหนดจัดประชุมปีละ ๑ ครั้ง

๒) การประชุมคณะทำงานโครงการขยายผลโครงการหลวงระดับอำเภอ มีนายอำเภอทำหน้าที่เป็นประธานคณะทำงาน หน่วยราชการระดับอำเภอ องค์การบริหารส่วนตำบล องค์การเอกชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และชุมชน เป็นคณะทำงาน และผู้จัดการลุ่มน้ำของเป็นคณะทำงานและเลขานุการ กำหนดจัดประชุมปีละ ๓ ครั้ง คือ

(๑) การประชุมคณะทำงานระดับอำเภอ ครั้งที่ ๑ มีวาระที่สำคัญ คือ การชี้แจงแผนปฏิบัติการประจำปีของหน่วยงานต่างๆ ในโครงการขยายผลแต่ละพื้นที่ และการนำแผนชุมชนไปสู่การตั้งงบประมาณ

(๒) การประชุมคณะทำงานระดับอำเภอ ครั้งที่ ๒ เมื่อดำเนินงานได้ ๖ เดือนแรกของปีงบประมาณ มีวาระที่สำคัญ คือ การติดตามความก้าวหน้า และปัญหาอุปสรรคของผลการปฏิบัติตามแผนปฏิบัติการประจำปีของหน่วยงานต่างๆ

(๓) การประชุมคณะทำงานระดับอำเภอ ครั้งที่ ๓ เมื่อสิ้นสุดปีงบประมาณ มีวาระที่สำคัญ คือ สรุปผลการปฏิบัติตามแผนปฏิบัติการประจำปีของหน่วยงานต่างๆ ในโครงการขยายผลแต่ละพื้นที่ในขอบเขตของอำเภอ

๓. การรายงานผลการปฏิบัติงาน และจัดทำข้อมูล

เพื่อให้สถาบันฯ ได้ทราบผลการปฏิบัติงาน และสามารถสนับสนุนการดำเนินงานของโครงการได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนมีข้อมูลเพื่อการวิเคราะห์และนำข้อมูลไปใช้ประโยชน์ต่อไป เจ้าหน้าที่ขยายผลฯ จึงมีหน้าที่รายงานผลการปฏิบัติงานและจัดทำข้อมูล ดังนี้

๓.๑ การรายงานผลการปฏิบัติงาน

๑) การรายงานผลการปฏิบัติงานตามแผนปฏิบัติการประจำปีของโครงการ

(๑) การรายงานผลการดำเนินงานรายกิจกรรม

รายงานผลการดำเนินกิจกรรมแต่ละกิจกรรม เช่น การฝึกอบรม การศึกษาดูงาน และการประชุมคณะทำงาน เป็นต้น โดยจัดทำรายงานเสนอต่อสถาบัน ภายใน ๑๕ วัน โดยแสดงผลการดำเนินงาน ปัญหาอุปสรรค และข้อเสนอแนะต่างๆ

(๒) การรายงานแผนการปฏิบัติงานประจำเดือน

รายงานแผนปฏิบัติการประจำเดือนต่อไป ของแผนปฏิบัติการประจำปีของโครงการ โดยบันทึกข้อมูลในแบบรายงานที่กำหนด ผ่านระบบสารสนเทศของสถาบัน ภายในวันที่ ๒๕ ของเดือน โดยแสดงข้อมูลกิจกรรมที่จะดำเนินการ สถานที่ ระยะเวลา และจำนวนเงินงบประมาณที่จะใช้

(๓) การรายงานผลการดำเนินงานประจำเดือน

รายงานผลการดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการประจำปี โดยบันทึกข้อมูลตามแบบรายงานที่กำหนด ในระบบสารสนเทศของสถาบัน เดือนละ ๒ ครั้ง ภายในวันที่ ๑๒ และ ๒๕ ของเดือน ประกอบด้วยข้อมูลผลการดำเนินงาน และการใช้จ่ายงบประมาณในเดือนปัจจุบัน และข้อมูลสะสมจนถึงเดือนปัจจุบัน และรายงานผลการดำเนินงาน พร้อมทั้งปัญหา อุปสรรค ข้อเสนอแนะ และผลลัพธ์ของการดำเนินงาน เช่น ผลการส่งเสริม ผลผลิต ต้นทุนและรายได้ที่เกษตรกรได้รับจากการส่งเสริม ต่อผู้จัดการลุ่มน้ำ เพื่อเสนอต่อที่ประชุมประจำเดือนของสำนักพัฒนาทุกเดือน

(๔) การรายงานผลการดำเนินงานประจำปี

รายงานผลการดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการประจำปี เมื่อสิ้นสุดปีงบประมาณ โดยรายงานผลการดำเนิน ตามแบบรายงานที่กำหนด พร้อมทั้งปัญหา ข้อเสนอแนะ และผลลัพธ์ของการดำเนินงาน เช่น ผลการส่งเสริม ผลผลิตต้นทุนและรายได้ที่เกษตรกรได้รับจากการส่งเสริม

๒) การรายงานผลการดำเนินงานตามตัวชี้วัดของ ก.พ.ร.

รายงานผลการดำเนินงานตามตัวชี้วัดของ ก.พ.ร. ที่โครงการขยายผลโครงการหลวงนั้นๆ รับผิดชอบ เช่น ผลการนำความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดไปใช้ประโยชน์ เป็นต้น ส่งให้ผู้รับผิดชอบตัวชี้วัด ทุกวันที่ ๒๕ ของเดือน และรายไตรมาส ตามแบบรายงานที่กำหนด พร้อมทั้งหลักฐานประกอบ

๓) รายงานผลการดำเนินงานตามตัวชี้วัดสำนักงบประมาณ

รายงานผลการดำเนินงานตามตัวชี้วัดของ สำนักงบประมาณ ได้แก่ ผลการใช้จ่ายงบประมาณ จำนวน เกษตรกรที่ได้รับการพัฒนาและถ่ายทอดเทคโนโลยี และผลการนำความรู้ที่ได้รับการถ่ายทอดไปใช้ประโยชน์ เป็นต้น ตามแบบรายงานกำหนด ผ่านระบบสารสนเทศของสถาบัน ทุกวันที่ ๗ ของเดือนถัดไป พร้อมทั้งส่งเอกสารหลักฐานประกอบแก่เจ้าหน้าที่ผู้รับผิดชอบตัวชี้วัด

๔) การรายงานผลการปฏิบัติงานเชิงบูรณาการของหน่วยงานต่างๆ

(๑) รายงานผลการดำเนินงานรายไตรมาส โดยติดตาม และรวบรวมผลการดำเนินงานของทุกหน่วยงานผ่านการประชุมคณะทำงานโครงการขยายผลโครงการหลวงระดับอำเภอ และรายงานตามแบบรายงานที่กำหนดผ่านระบบสารสนเทศของสถาบัน ทุกวันที่ ๒๕ ของเดือน และรายไตรมาส

(๒) รายงานผลการดำเนินงานประจำปี เมื่อสิ้นสุดปีงบประมาณ โดยติดตาม รวบรวม และรายงานผลการดำเนินงานของทุกหน่วยงาน ตามแบบรายงานที่กำหนด ผ่านระบบสารสนเทศของสถาบัน

๕) รายงานผลการปฏิบัติงานนำแผนชุมชนไปใช้ประโยชน์

รายงานสรุปผลการนำกิจกรรมจากแผนชุมชนไปสู่การปฏิบัติได้แก่ จำนวนกิจกรรมที่ชุมชนดำเนินการเอง และจำนวนกิจกรรมที่ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากหน่วยงานต่างๆ และองค์การบริหารส่วนตำบลตามแบบรายงานที่กำหนดเมื่อสิ้นสุดปีงบประมาณ

๓.๒ การจัดทำข้อมูลของโครงการขยายผลโครงการหลวง

เจ้าหน้าที่ขยายผลฯ มีหน้าที่ติดตาม จัดเก็บ และรวบรวมข้อมูลที่สำคัญต่อการดำเนินงาน เพื่อให้สถาบันใช้ในการปรับปรุงฐานข้อมูลต่างๆในระบบสารสนเทศให้เป็นปัจจุบัน ดังนี้

๑) บันทึกข้อมูลการส่งเสริมอาชีพแก่เกษตรกร ได้แก่ ทะเบียนเกษตรกร ข้อมูลการผลิต แผนการผลิตและการตลาด โดยแสดงชนิดของกิจกรรมที่จะส่งเสริม ปริมาณการผลิต ระยะเวลา ปริมาณผลผลิตและรายได้ที่คาดว่าจะได้รับ และตลาดที่จะรองรับ โดยจัดทำแผนรายปีพร้อมกับการจัดทำแผนปฏิบัติการประจำปีในเดือนกรกฎาคม จัดทำแผนรายไตรมาส ล่วงหน้า ๓ เดือน และแผนรายเดือนล่วงหน้า ๑ เดือน โดยจัดทำแยกเป็นรายหมู่บ้าน และรวบรวมเป็นรายพื้นที่ รายลุ่มน้ำ จากนั้นเสนอให้คณะทำงานประสานงานการผลิตและการตลาดพิจารณา ตามแบบรายงานที่กำหนด ผ่านระบบสารสนเทศของสถาบัน

๒) ติดตามผลการส่งเสริมอาชีพแก่เกษตรกร โดยจัดเก็บและบันทึกข้อมูลการผลิต ได้แก่ จำนวนเกษตรกร พื้นที่ผลิต ปริมาณผลผลิตที่ได้ และข้อมูลด้านการตลาด ได้แก่ ปริมาณและมูลค่าของผลผลิตที่จำหน่ายได้และบริโภคในครัวเรือน ราคาผลผลิต ตลาดที่จำหน่าย และคุณภาพผลผลิต รวมทั้งต้นทุนการผลิต โดยรายงานตามแบบรายงานที่กำหนด ผ่านระบบสารสนเทศของสถาบัน ทุกวันที่ ๒๕ ของเดือน และเมื่อสิ้นสุดปีงบประมาณ

๓) บันทึกข้อมูลกิจกรรมต่างๆที่ดำเนินการในพื้นที่ เช่น พื้นที่ส่งเสริมปลูกพืช พื้นที่ทำกิจกรรมอนุรักษ์และฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมต่างๆ และตำแหน่งเก็บวิเคราะห์ดินและน้ำ เป็นต้น ในระบบสารสนเทศภูมิศาสตร์ (GIS) ของสถาบัน ทุกครั้งที่ดำเนินกิจกรรม

๔) ปรับปรุงข้อมูลพื้นฐานของทุกชุมชนให้เป็นปัจจุบัน เช่น จำนวนประชากร รายได้ หนี้สิน และอื่นๆ โดยจัดเก็บและบันทึกข้อมูลในแบบรายงานที่กำหนด ผ่านระบบสารสนเทศของสถาบัน เมื่อสิ้นปีงบประมาณ หรือทุกครั้งที่ข้อมูลหรือสถานการณ์มีการเปลี่ยนแปลง

๕) จัดทำและบันทึกข้อมูลทะเบียนเกษตรกรผู้นำ หรือผู้รู้ในสาขาต่างๆ รวมทั้งแปลงเรียนรู้ในพื้นที่

บทที่ ๕

การใช้ประโยชน์จากระบบสารสนเทศ

การปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่ขยายผลโครงการหลวงจำเป็นต้องใช้ข้อมูลต่างๆเพื่อประกอบการวิเคราะห์และตัดสินใจ การถ่ายทอดองค์ความรู้แก่เกษตรกร การรายงานผลการปฏิบัติงาน และการเก็บบันทึกข้อมูลต่างๆสำหรับเป็นฐานข้อมูล ดังนั้นเจ้าหน้าที่ขยายผลโครงการหลวงจึงต้องเรียนรู้ระบบสารสนเทศของสถาบัน เพื่อให้สามารถใช้เป็นเครื่องมือในการปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๑. ระบบฐานข้อมูลสารสนเทศการพัฒนาพื้นที่สูงของสถาบัน

สถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูงได้พัฒนาระบบสารสนเทศ เพื่อรองรับการปฏิบัติงานของโครงการขยายผลโครงการหลวง โดยมีฐานข้อมูลสารสนเทศที่สำคัญ คือ

๑.๑ ฐานข้อมูลสารสนเทศข้อมูลพื้นฐานของชุมชนในพื้นที่ขยายผลโครงการหลวง

เป็นฐานข้อมูลที่ประกอบด้วย ข้อมูลด้านต่างๆของชุมชนในพื้นที่ขยายผลโครงการหลวง ทั้งด้านกายภาพ เศรษฐกิจและสังคม

๑) ข้อมูลด้านกายภาพ ได้แก่ สภาพพื้นที่ ความสูง ความลาดชัน ตำแหน่งที่ตั้งบ้านเรือน โครงสร้างพื้นฐานต่างๆ แหล่งน้ำ ลักษณะพื้นที่ ลักษณะดิน และอื่นๆ

๒) ข้อมูลด้านเศรษฐกิจและสังคม ได้แก่ ประวัติศาสตร์ของชุมชน เผ่า จำนวนประชากร อายุ การศึกษา วัฒนธรรมประเพณี ผู้นำชุมชน การประกอบอาชีพ รายได้ หนี้สิน แผนชุมชน ปัญหา แนวทางการพัฒนา และอื่นๆ

๑.๒ ฐานข้อมูลสารสนเทศองค์ความรู้ด้านการพัฒนาพื้นที่สูง

เป็นฐานข้อมูลที่ประกอบด้วย ฐานข้อมูลผลงานวิจัย องค์ความรู้ต่างๆในการพัฒนาพื้นที่สูงของโครงการหลวง ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม เช่น องค์ความรู้ในการปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ต่างๆ องค์ความรู้ในการเพาะปลูกที่เป็นมิตรต่อสิ่งแวดล้อม องค์ความรู้ในการอนุรักษ์ดินและน้ำ องค์ความรู้ในการเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน รวมทั้งองค์ความรู้ด้านการบริหารจัดการงานพัฒนาพื้นที่สูง

๑.๓ ฐานข้อมูลสารสนเทศด้านสถานการณ์การผลิต การตลาด และราคาผลผลิต

เป็นฐานข้อมูลที่ประกอบด้วย ข้อมูลแสดงแหล่งผลิตพืชและสัตว์ชนิดต่างๆในพื้นที่ขยายผลโครงการหลวง พื้นที่เพาะปลูก ปริมาณการผลิต จำนวนเกษตรกร ปริมาณผลผลิต สัณติผลผลิตและราคาที่ผ่านมา และราคาในปัจจุบัน

๑.๔ ฐานข้อมูลสารสนเทศด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ

เป็นฐานข้อมูลที่ประกอบด้วย แผนที่การใช้ที่ดินของโครงการขยายผลโครงการหลวงต่างๆ แผนที่แสดงขอบเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ประเภทต่างๆ เช่น เขตอุทยานแห่งชาติและป่าสงวนแห่งชาติ ขอบเขตที่ดินรายแปลงของเกษตรกร และกิจกรรมอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติต่างๆ เช่น ป่าชุมชน แนวป้องกันไฟป่า พื้นที่ปลูกแฝก ตำแหน่งของฝายชะลอน้ำ เป็นต้น

๑.๕ ฐานข้อมูลสารสนเทศด้านการปฏิบัติงานแบบบูรณาการขอหน่วยงาน

เป็นฐานข้อมูลที่ประกอบด้วย ข้อมูลแสดงแผนปฏิบัติการของหน่วยงานต่างๆที่ดำเนินการในพื้นที่ขยายผลโครงการหลวงแต่ละแห่ง ทั้งกิจกรรม งบประมาณ และสถานที่ดำเนินการ

๑.๖ ฐานข้อมูลสารสนเทศด้านสภาพภูมิอากาศ

เป็นฐานข้อมูลที่ประกอบด้วย ข้อมูลสภาพภูมิอากาศของโครงการขยายผลโครงการหลวงต่างๆ ได้แก่ อุณหภูมิ ปริมาณน้ำฝน และความเร็วลม โดยแสดงข้อมูลที่จัดเก็บและรายงานผลได้เป็นรายชั่วโมง และมีสถิติข้อมูลย้อนหลังได้ ๔ ปี (เริ่มตั้งแต่ปี ๒๕๕๓)

๑.๗ ระบบสารสนเทศด้านการบริหารจัดการ

เป็นฐานข้อมูลที่ประกอบด้วย ข้อมูลที่ใช้สำหรับการปฏิบัติงาน ได้แก่ แผนปฏิบัติการประจำปี รายงานผลการดำเนินงาน รายงานผลการใช้จ่ายงบประมาณ ระเบียบและประกาศต่างๆของสถาบัน เป็นต้น

๒. การใช้ประโยชน์จากระบบสารสนเทศ

เจ้าหน้าที่ขยายผลฯ สามารถนำระบบฐานข้อมูลสารสนเทศ มาใช้ประโยชน์ในการปฏิบัติงานตาม ยุทธศาสตร์การพัฒนาของโครงการขยายผลโครงการหลวง ดังนี้

๒.๑ ยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาและส่งเสริมอาชีพ

๑) การวิเคราะห์ศักยภาพด้านการส่งเสริมและการตลาด

เจ้าหน้าที่ขยายผลฯ สามารถนำฐานข้อมูลด้านข้อมูลพื้นฐาน สภาพภูมิอากาศ องค์ความรู้ การผลิตและการตลาด มาใช้ประโยชน์ในการวิเคราะห์และกำหนดกิจกรรมการเพาะปลูกที่เหมาะสมกับพื้นที่ ประชาชน และความต้องการของตลาด

๒) การวางแผนการผลิตและการตลาด

เจ้าหน้าที่ขยายผลฯ สามารถนำฐานข้อมูลด้านแผนที่การใช้ที่ดินและขอบเขตที่ดินรายแปลงของเกษตรกร ฐานข้อมูลด้านสภาพภูมิอากาศ ฐานข้อมูลด้านตลาดและราคา มาใช้ประโยชน์ในการวิเคราะห์และตัดสินใจ

๓) การเรียนรู้และถ่ายทอดเทคโนโลยี

เจ้าหน้าที่ขยายผลฯ สามารถนำฐานข้อมูลสารสนเทศองค์ความรู้ด้านการพัฒนาพื้นที่สูงมาใช้ประโยชน์ในการเรียนรู้ของตนเอง และใช้ในการถ่ายทอดเทคโนโลยีและผลงานวิจัยแก่เกษตรกร

๒.๒ ยุทธศาสตร์ด้านการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

เจ้าหน้าที่ขยายผลฯ สามารถใช้ฐานข้อมูลต่างๆ ในการวิเคราะห์และวางแผนดำเนินกิจกรรมด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้ เช่น การวางแผนจัดทำระบบอนุรักษ์ดินและน้ำ การฟื้นฟูความอุดมสมบูรณ์ของดิน การปลูกป่า การป้องกันไฟป่า การปลูกแฝก และการรณรงค์ลดการใช้สารเคมี เป็นต้น โดยใช้ข้อมูลจากฐานข้อมูลสารสนเทศด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๒.๓ ยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาสังคมและชุมชน

เจ้าหน้าที่ขยายผลฯ สามารถใช้ฐานข้อมูลต่างๆ ในการวิเคราะห์และวางแผนดำเนินกิจกรรมด้านพัฒนาสังคมและชุมชนได้ เช่น การจัดทำแผนชุมชน การส่งเสริมการรวมกลุ่ม การส่งเสริมและสนับสนุนกิจกรรมของชุมชน โดยใช้ข้อมูลจากฐานข้อมูลสารสนเทศพื้นฐานของชุมชนในพื้นที่ขยายผลโครงการหลวง และฐานข้อมูลอื่น

๒.๔ ยุทธศาสตร์ด้านการเพิ่มประสิทธิภาพการจัดการงานพัฒนา

เจ้าหน้าที่ขยายผลฯ สามารถใช้ประโยชน์จากระบบสารสนเทศด้านการบริหารจัดการ ในการรายงานผลการปฏิบัติงานต่างๆ ที่สถาบันกำหนด เช่น การรายงานผลการปฏิบัติงานตามแผนการปฏิบัติงาน ประจำเดือน ผลตามตัวชี้วัดของ ก.พ.ร. ผลการดำเนินงานตามตัวชี้วัดสำนักงบประมาณ การรายงานผลการปฏิบัติงานเชิงบูรณาการของหน่วยงานต่างๆ ผลการใช้จ่ายงบประมาณ ผลการส่งเสริมอาชีพแก่เกษตรกร ตลอดจนใช้ข้อมูลจากฐานข้อมูลในการวิเคราะห์ ปรับปรุง และวางแผนการดำเนินงานในด้านต่างๆ เช่น แผนการจัดกิจกรรม และแผนการใช้จ่ายงบประมาณ เป็นต้น

๓. การจัดการองค์ความรู้จากงานพัฒนาเพื่อนำไปใช้ประโยชน์

การดำเนินงานพัฒนาต่างๆ เป็นกระบวนการที่ทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของคน จึงมีการพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ๆ ขึ้นอยู่เสมอ เช่น พันธุ์พืช เทคโนโลยี และวิธีการทำงาน จากการประยุกต์ใช้และภูมิปัญญาของเกษตรกร ซึ่งเจ้าหน้าที่ขยายผลโครงการหลวง มีส่วนสำคัญในการจัดการองค์ความรู้เหล่านั้นเพื่อในสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้มากยิ่งขึ้น โดยการสังเคราะห์องค์ความรู้ และนำข้อมูลเข้าสู่ระบบสารสนเทศของสถาบัน เพื่อให้เกิดการบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การนำไปใช้ประโยชน์ และการพัฒนาต่อยอดต่อไป

บทที่ ๖

การขับเคลื่อนการพัฒนาเชิงบูรณาการ

การดำเนินงานพัฒนาของโครงการขยายผลโครงการหลวง ใช้แนวทางโครงการหลวงคือการพัฒนาเชิงบูรณาการ เพื่อให้เกิดความร่วมมือกับภาครัฐ องค์กรท้องถิ่น และประชาชนในพื้นที่ โดยมีแผนแม่บทโครงการขยายผลโครงการหลวงเป็นกรอบในการดำเนินงาน และมีคณะทำงานโครงการขยายผลโครงการหลวงทำหน้าที่เป็นองค์กรในการบริหารจัดการ โดยผู้แทนของสถาบันทำหน้าที่เป็นคณะกรรมการและเลขานุการ ดังนั้น เจ้าหน้าที่ขยายผลโครงการหลวงจึงมีหน้าที่ปฏิบัติงานเพื่อสนับสนุนและส่งเสริมให้การพัฒนาเชิงบูรณาการเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

๑ แผนแม่บทโครงการขยายผลโครงการหลวง

การดำเนินงานพัฒนาเชิงบูรณาการในพื้นที่ขยายผลโครงการหลวง มีแผนแม่บทโครงการขยายผลโครงการหลวง ระยะ ๕ ปี (พ.ศ. ๒๕๕๕-๒๕๕๙) เป็นกรอบและแนวทางการดำเนินงานของหน่วยงานในคณะทำงานโครงการขยายผลโครงการหลวง ซึ่งมี ๖ ยุทธศาสตร์ คือ

๑) ยุทธศาสตร์การวิจัยเพื่อปรับตัวต่อสภาวะโลกร้อนและตลาดเสรี มุ่งเน้นการวิจัยเพื่อสร้างความมั่นคงทางด้านอาหาร และผลิตภัณฑ์ต้นแบบจากภูมิปัญญาท้องถิ่น และความหลากหลายทางชีวภาพ ให้มีศักยภาพในการแข่งขัน รวมถึงการวิจัยฟื้นฟู และอนุรักษ์แหล่งอาหาร และความหลากหลายทางชีวภาพ

๒) ยุทธศาสตร์การพัฒนาอาชีพและสร้างความเข้มแข็งของชุมชน เน้นการพัฒนาการผลิตทางการเกษตร สินค้าเกษตรและอาหาร ภายใต้ระบบเกษตรอินทรีย์ โดยอาศัยฐานความรู้ โครงการหลวงผสมผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่น และส่งเสริมอาชีพนอกภาคการเกษตร รวมถึงการส่งเสริมชุมชนให้มีความเข้มแข็งพึ่งพาตนเอง โดยมีการร่วมบูรณาการ ระหว่างชุมชนและองค์การปกครองส่วนท้องถิ่น

๓) ยุทธศาสตร์การอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ เป็นยุทธศาสตร์ที่เน้นการกำหนดแบบการใช้ประโยชน์ที่ดิน การอนุรักษ์ดินและน้ำในพื้นที่ลาดชัน การลดการใช้สารเคมี และการเฝ้าระวังการปนเปื้อนมลพิษในสิ่งแวดล้อม โดยกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ให้มีบทบาทในการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ

๔) ยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบโลจิสติกส์ การสื่อสาร และการตลาด เน้นการพัฒนาระบบโลจิสติกส์และระบบการสื่อสาร ระหว่างชุมชนเล็ก และชุมชนเครือข่าย ให้มีประสิทธิภาพเพื่อสนับสนุน การตลาดให้มีประสิทธิภาพ รวมถึงการขยายโอกาสของการเข้าถึงข้อมูลข่าวสารต่างๆ

๕) ยุทธศาสตร์การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน มุ่งเน้นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต และกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการบำรุงรักษา โดยเฉพาะการปรับปรุง ถนน ระบบไฟฟ้า และพัฒนาแหล่งน้ำขนาดเล็ก และระบบน้ำบาดาล สำหรับการอุปโภคบริโภค

๖) ยุทธศาสตร์การเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการ เน้นการปรับระดับโครงการขยายผลโครงการหลวงให้เป็นกลไก ขยายการเรียนรู้ของชุมชน และการพัฒนาในระดับลุ่มน้ำ รวมทั้งการพัฒนาระบบการจัดการความรู้ และเครือข่ายการเรียนรู้ เพื่อสร้างสังคมการเรียนรู้ให้กับชุมชนในระดับลุ่มน้ำ

๒ คณะทำงานโครงการขยายผลโครงการหลวง

คณะทำงานโครงการขยายผลโครงการหลวง เป็นองค์กรบริหารจัดการในการขับเคลื่อนการพัฒนาในพื้นที่โครงการขยายผลโครงการหลวง ให้เป็นไปตามแผนแม่บทโครงการขยายผลโครงการหลวง ซึ่งคณะทำงานโครงการขยายผลโครงการหลวง ประกอบด้วย ๒ ระดับ คือ

๑) คณะทำงานโครงการขยายผลโครงการหลวงระดับจังหวัด มีผู้ว่าราชการจังหวัดที่เกี่ยวข้องเป็นประธาน มีหน่วยราชการระดับจังหวัด องค์การบริหารส่วนตำบล ชุมชน เป็นคณะทำงาน และมีผู้แทนสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูง เป็นคณะทำงานและเลขานุการ

๒) คณะทำงานโครงการขยายผลโครงการหลวงระดับอำเภอ มีนายอำเภอที่เกี่ยวข้องเป็นประธาน มีหน่วยราชการระดับอำเภอ องค์การบริหารส่วนตำบล ชุมชน เป็นคณะทำงาน และมีผู้จัดการลุ่มน้ำที่เกี่ยวข้องของสถาบันวิจัยและพัฒนาพื้นที่สูงเป็นคณะทำงานและเลขานุการ

๓ การจัดประชุมคณะทำงานโครงการขยายผลโครงการหลวง

การดำเนินงานพัฒนาของโครงการขยายผลโครงการหลวงพื้นที่ต่างๆ บริหารจัดการโดยมีคณะกรรมการโครงการขยายผลโครงการหลวงที่ประกอบด้วยผู้แทนจากหน่วยงานต่าง เจ้าหน้าที่ขยายผลจึงมีหน้าที่จัดประชุมคณะกรรมการตามเป้าหมายที่กำหนด คือ

๑) การประชุมคณะกรรมการอำนวยการโครงการขยายผลโครงการหลวงระดับจังหวัด มีผู้ว่าราชการจังหวัดทำหน้าที่เป็นประธาน หน่วยงานราชการระดับจังหวัด องค์การบริหารส่วนจังหวัด องค์การเอกชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และชุมชน เป็นคณะทำงาน และผู้แทนสถาบันเป็นคณะทำงานและเลขานุการ กำหนดจัดประชุมปีละ ๑ ครั้ง ในไตรมาสที่ ๑ โดยมีวาระที่สำคัญ คือ การชี้แจงแผนปฏิบัติการประจำปีของหน่วยงานต่างๆ ในโครงการขยายผลแต่ละพื้นที่ในเขตจังหวัด และการบูรณาการการปฏิบัติงานของแต่ละหน่วยงานต่างๆ

๒) การประชุมคณะทำงานโครงการขยายผลโครงการหลวงระดับอำเภอ มีนายอำเภอทำหน้าที่เป็นประธาน หน่วยราชการระดับอำเภอ องค์การบริหารส่วนตำบล องค์การเอกชน หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และชุมชน เป็นคณะทำงาน และผู้จัดการลุ่มน้ำของเป็นคณะทำงานและเลขานุการ กำหนดจัดประชุมปีละ ๓ ครั้ง

(๑) การประชุมคณะทำงานโครงการขยายผลโครงการหลวงระดับอำเภอ ครั้งที่ ๑ ในไตรมาสที่ ๑ โดยมีวาระที่สำคัญ คือ การชี้แจงแผนปฏิบัติการประจำปีของหน่วยงานต่างๆ ในโครงการขยายผลแต่ละพื้นที่ และการนำแผนชุมชนไปสู่การตั้งงบประมาณ

(๒) การประชุมคณะทำงานโครงการขยายผลโครงการหลวงระดับอำเภอ ครั้งที่ ๒ เมื่อดำเนินงานพัฒนาได้ ๖ เดือนแรกของปีงบประมาณ โดยมีวาระที่สำคัญ คือ การติดตามความก้าวหน้า และปัญหาอุปสรรคของผลการปฏิบัติตามแผนปฏิบัติการประจำปีของหน่วยงานต่างๆ

(๓) การประชุมคณะทำงานโครงการขยายผลโครงการหลวงระดับอำเภอ ครั้งที่ ๓ เมื่อสิ้นสุดปีงบประมาณ โดยมีวาระที่สำคัญ คือ สรุปผลการปฏิบัติตามแผนปฏิบัติการประจำปีของหน่วยงานต่างๆ ในโครงการขยายผลแต่ละพื้นที่ในขอบเขตของอำเภอ

๔ การจัดทำแผนปฏิบัติการเชิงบูรณาการ

แผนปฏิบัติการเชิงบูรณาการของโครงการขยายผลโครงการหลวง เป็นเครื่องมือสำหรับใช้ในการปฏิบัติงานพัฒนาของหน่วยงานต่างๆในคณะทำงานขยายผลโครงการหลวง โดยประกอบด้วยแผนในระดับต่างๆ ดังนี้

๑) จัดทำแผนปฏิบัติการเชิงบูรณาการประจำปีระดับพื้นที่ โดยการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อบูรณาการแผนปฏิบัติการของทุกหน่วยงานในคณะทำงาน เป็นแผนปฏิบัติการเชิงบูรณาการประจำปีของโครงการขยายผลโครงการหลวงระดับพื้นที่ ในช่วงไตรมาสที่ ๑ ของปีงบประมาณ

๒) จัดทำแผนปฏิบัติการเชิงบูรณาการประจำปีระดับจังหวัด โดยการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อบูรณาการแผนปฏิบัติการเชิงบูรณาการประจำปีระดับพื้นที่ของโครงการขยายผลโครงการหลวงทุกพื้นที่ เป็นแผนปฏิบัติการเชิงบูรณาการประจำปีระดับจังหวัด ในช่วงไตรมาสที่ ๑ ของปีงบประมาณ

๓) จัดทำแผนปฏิบัติการเชิงบูรณาการประจำปีระดับหมู่บ้าน โดยนำแผนปฏิบัติการเชิงบูรณาการประจำปีระดับพื้นที่ แยกออกเป็นแผนปฏิบัติการเชิงบูรณาการประจำปีระดับหมู่บ้าน เพื่อให้คณะกรรมการชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหาร ซึ่งเป็นการสร้างความโปร่งใส และเพิ่มความพึงพอใจในการดำเนินงานของสถาบัน

๕ การรายงานผลการพัฒนาเชิงบูรณาการ

เจ้าหน้าที่โครงการขยายผลโครงการหลวง จะต้องมีการรายงานผลการดำเนินงานของหน่วยงานต่างๆแผนปฏิบัติการเชิงบูรณาการประจำปี เพื่อให้สถาบันฯทราบ และสรุปเสนอต่อคณะกรรมการอำนวยการและประสานงานมูลนิธิโครงการหลวง โดยมีการรายงาน ดังนี้

๑) รายงานผลการดำเนินงานประจำเดือน โดยติดตามผลการดำเนินงานของทุกหน่วยงาน และรายงานให้สถาบันฯทราบ ตามแบบรายงานที่กำหนด ผ่านระบบสารสนเทศของสถาบัน ทุกวันที่ ๒๕ ของทุกเดือน

๒) รายงานผลการดำเนินงานรายไตรมาส โดยติดตามและรวบรวมรายงานผลการดำเนินงานของทุกหน่วยงานผ่านการประชุมคณะทำงานโครงการขยายผลโครงการหลวงระดับอำเภอ และรายงานให้สถาบันฯทราบ ตามแบบรายงานที่กำหนด ผ่านระบบสารสนเทศของสถาบัน เมื่อสิ้นสุดไตรมาส

๒) รายงานผลการดำเนินงานประจำปี โดยติดตามและรวบรวมรายงานผลการดำเนินงานของทุกหน่วยงาน สรุปและรายงานให้สถาบันฯทราบ ตามแบบรายงานที่กำหนด เมื่อสิ้นสุดปีงบประมาณ

ภาคผนวก

ภาคผนวก

ปฏิทินการปฏิบัติงานและรายงานผลการดำเนินงาน

กิจกรรม	การดำเนินงาน	ระยะเวลาดำเนินงาน												หมายเหตุ
		ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	
การจัดทำ แผนชุมชน	๑. จัดเวทีชุมชนเพื่อปรับปรุงแผนชุมชน เพื่อเสนอของบประมาณ ในปีงบประมาณต่อไป	X												
	๒. เสนอแผนชุมชนเพื่อของบประมาณจากหน่วยงานราชการ			X										ผ่านการประชุมคณะทำงานโครงการขยายผลโครงการหลวงระดับอำเภอ
	๓. เสนอแผนชุมชนเพื่อของบประมาณจาก อบต.						X							ผ่านการประชาคมหมู่บ้าน
	๔. รายงานสรุปกิจกรรมที่ได้รับสนับสนุนจากหน่วยงาน และ อบต. ในปีงบประมาณต่อไป												X	ตามแบบรายงาน ในระบบสารสนเทศของสถาบัน เมื่อสิ้นสุดปีงบประมาณ
	๕. รายงานผลการดำเนินกิจกรรมตามแผนชุมชนรายไตรมาส			X			X			X			X	ตามแบบรายงาน ในระบบสารสนเทศของสถาบัน ภายในวันที่ ๒๕ ของเดือน
	๖. รายงานผลการดำเนินกิจกรรมตามแผนชุมชนประจำปี												X	ตามแบบรายงาน ในระบบสารสนเทศของสถาบัน เมื่อสิ้นสุดปีงบประมาณ
การจัด ทำคำขอตั้ง งบประมาณ ประจำปี และ แผนปฏิบัติ การ	๑. วิเคราะห์ความต้องการของชุมชนจากแผนชุมชน	X												
	๒. จัดทำคำขอตั้งงบประมาณของโครงการขยายผลรายพื้นที่ และรายลุ่มน้ำ		X											ผ่านการประชุมโครงการขยายผลโครงการหลวงในพื้นที่ลุ่มน้ำ
	๓. สำนักพัฒนาวิเคราะห์คำขอของงบประมาณและเสนอสถาบันฯ			X										ผ่านการประชุมสำนักพัฒนา
	๔. จัดทำแผนปฏิบัติการประจำปี										X			

กิจกรรม	การดำเนินงาน	ระยะเวลาดำเนินงาน												หมายเหตุ
		ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	
การพัฒนา เชิงบูรณา การกับ หน่วยงาน	๑. จัดทำแผนปฏิบัติการเชิงบูรณาการโครงการ ขยายผลโครงการหลวง		X											การประชุมเชิงปฏิบัติการหน่วยงานระดับกรม
	๒. จัดทำแผนปฏิบัติการเชิงบูรณาการโครงการ ขยายผลโครงการหลวง ระดับจังหวัด		X											การประชุมคณะทำงานโครงการขยายผล โครงการหลวงระดับจังหวัด
	๓. รับรองแผนปฏิบัติการเชิงบูรณาการโครงการ ขยายผลโครงการหลวง ระดับพื้นที่		X									X		การประชุมคณะทำงานโครงการขยายผล โครงการหลวงระดับอำเภอ
	๔. จัดทำแผนปฏิบัติการเชิงบูรณาการโครงการ ขยายผลโครงการหลวง ระดับหมู่บ้าน		X									X		การประชุมกรรมการชุมชน
	๕. รายงานผลการดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการ เชิงบูรณาการ รายไตรมาส			X			X			X			X	ตามแบบรายงาน ในระบบสารสนเทศของ สถาบัน
	๖. รายงานผลการดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการ เชิงบูรณาการ ประจำปีงบประมาณ									X				ตามแบบรายงาน ในระบบสารสนเทศของ สถาบัน เมื่อสิ้นสุดปีงบประมาณ
การจัดทำ แผนการ ผลิตและ แผนการ ตลาด	๑. จัดทำแผนการผลิตและแผนการตลาด รายปี				X									ตามแบบรายงาน ในระบบสารสนเทศของ สถาบัน พร้อมกับการจัดทำแผนปฏิบัติการ
	๒. จัดทำแผนการผลิตและแผนการตลาด ราย ไตรมาส			X			X			X			X	ตามแบบรายงาน ในระบบสารสนเทศของ สถาบัน ภายในวันที่ ๒๕ ของเดือน
	๓. จัดทำแผนการผลิตและแผนการตลาด ราย เดือนและรายสัปดาห์	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	ตามแบบรายงาน ในระบบสารสนเทศของ สถาบัน ภายในวันที่ ๒๕ ของเดือน
การส่งเสริม อาชีพ	๑. รายงานผลการส่งเสริมอาชีพ รายเดือน	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	ตามแบบรายงาน ในระบบสารสนเทศของ สถาบัน ภายในวันที่ ๒๕ ของเดือน
	๒. รายงานผลการส่งเสริมอาชีพ รายไตรมาส			X			X			X			X	ตามแบบรายงาน ในระบบสารสนเทศของ สถาบัน ภายในวันที่ ๒๕ ของเดือน
	๓. รายงานผลการส่งเสริมอาชีพ ประจำปี												X	ตามแบบรายงาน ในระบบสารสนเทศของ สถาบัน เมื่อสิ้นสุดปีงบประมาณ

กิจกรรม	การดำเนินงาน	ระยะเวลาดำเนินงาน												หมายเหตุ
		ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	
การถ่ายทอดเทคโนโลยี	๑. จัดทำแผนการถ่ายทอดเทคโนโลยีประจำปี	X												ตามแบบรายงาน ในระบบสารสนเทศของสถาบัน
	๒. รายงานผลการถ่ายทอดเทคโนโลยี รายเดือน	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	ตามแบบรายงาน ในระบบสารสนเทศของสถาบัน ภายในวันที่ ๒๕ ของเดือน
	๓. รายงานผลการถ่ายทอดเทคโนโลยีรายไตรมาสและการนำไปใช้ประโยชน์			X			X			X			X	ตามแบบรายงาน ในระบบสารสนเทศของสถาบัน ภายในวันที่ ๒๕ ของเดือน
การรายงานผลการปฏิบัติงาน	๑. จัดทำแผนการปฏิบัติงานตามแผนปฏิบัติการประจำเดือน	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	ตามแบบรายงาน ในระบบสารสนเทศของสถาบัน ภายในวันที่ ๒๕ ของเดือนที่ผ่านมา
	๒. รายงานผลการปฏิบัติงานตามแผนปฏิบัติการประจำเดือน	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	ตามแบบรายงาน ในระบบสารสนเทศของสถาบัน ภายในวันที่ ๒๕ ของเดือน
	๓. รายงานผลการปฏิบัติงานตามแผนปฏิบัติการประจำปี												X	ตามแบบรายงาน ในระบบสารสนเทศของสถาบัน เมื่อสิ้นสุดปีงบประมาณ
	๔. รายงานผลการปฏิบัติงานตามตัวชี้วัดประจำเดือน และไตรมาส	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	ตามแบบรายงาน ในระบบสารสนเทศของสถาบัน ภายในวันที่ ๒๕ ของเดือน
	๕. รายงานผลการปฏิบัติงานตามตัวชี้วัดประจำปี												X	ตามแบบรายงาน ในระบบสารสนเทศของสถาบัน เมื่อสิ้นสุดปีงบประมาณ
	๖. รายงานผลการปฏิบัติงานตามตัวชี้วัดสำนักงบประมาณ ประจำเดือน	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	ตามแบบรายงาน ในระบบสารสนเทศของสถาบัน ภายในวันที่ ๒๕ ของเดือน
	๗. รายงานผลการปฏิบัติงานตามตัวชี้วัดสำนักงบประมาณ ประจำปี												X	ตามแบบรายงาน ในระบบสารสนเทศของสถาบัน เมื่อสิ้นสุดปีงบประมาณ

กิจกรรม	การดำเนินงาน	ระยะเวลาดำเนินงาน												หมายเหตุ
		ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	
การจัดทำข้อมูล	๑. จัดทำข้อมูลการส่งเสริมอาชีพแก่เกษตรกร	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	ตามแบบรายงาน ในระบบสารสนเทศของสถาบัน ภายในวันมี ๒๕ ของเดือน
	๒. จัดทำข้อมูลผลการส่งเสริมอาชีพแก่เกษตรกร	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	ตามแบบรายงาน ในระบบสารสนเทศของสถาบัน ภายในวันมี ๒๕ ของเดือน
	๓. จัดทำข้อมูลข้อมูลกิจกรรมต่างๆที่ดำเนินการในพื้นที่	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	ตามแบบรายงาน ในระบบสารสนเทศของสถาบัน ภายในวันที่ ๒๕ ของเดือน
	๔. ปรับปรุงข้อมูลข้อมูลพื้นฐานของทุกชุมชน												X	ตามแบบรายงาน ในระบบสารสนเทศของสถาบัน เมื่อสิ้นสุดปีงบประมาณ
	๕. ปรับปรุงข้อมูลทะเบียนเกษตรกรผู้นำหรือผู้รู้ในสาขาต่างๆ รวมทั้งแปลงเรียนรู้												X	ตามแบบรายงาน ในระบบสารสนเทศของสถาบัน เมื่อสิ้นสุดปีงบประมาณ